

अध्याय : एक

परिचय

१.१ शोध शीर्षक

यस शोध प्रस्तावको शीर्षक सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा- ९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिसम्बन्धी अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको निम्ति तयार रहेको छ ।

१.३ समस्या कथन

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो । भाषाको उत्पत्ति र विकास मानवीय आवश्यकता पूर्तिको लागि भएको मानिन्छ । भाषाको उद्गमस्थल समाज भएको हुँदा यसलाई सामाजिक वस्तु पनि मान्न सकिन्छ । भाषा आर्जन व्यक्ति समाजबाट हुने गर्दछ । त्यही भाषा एउटा दरपुस्ताबाट नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण हुँदै जान्छ । यसरी भाषाकै कारणले एउटा व्यक्ति अर्को व्यक्तिसँग चिरपरिचित र सम्पर्क स्थापित हुने भएकाले आज भाषा मानवीय र सामाजिक व्यवहारको अभिन्न अङ्ग बनेको छ । भाषाका लिखित र मौखिक स्वरूप रहेका छन् । लेखेर व्यक्त गरिने भाषा लिखित हो भने बोलेर व्यक्त गरिने भाषा मौखिक हो । हरेक मुलुकमा दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरू रहेको अवस्था छ । त्यस्ता देशहरू जहाँ दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरू छन्, ती निश्चित रूपमा बहुभाषिक देशहरू हुन् । त्यसै गरेर नेपालमा पनि विभिन्न जातिहरू बसोबास गर्ने र तिनीहरू प्रत्येकको आफ्नै भाषा भएकाले नेपाल पनि बहुभाषिक देशको रूपमा रहेको छ । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्कको भाषा भएकाले यसले हिमालदेखि पहाडसम्म र पहाडदेखि तराईसम्म सम्पूर्ण भू-भागमा बस्ने मानिसहरूको विचार आदानप्रदानको लागि सेतुको काम गरेको छ । नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूले त स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्न सक्दैनन् भने दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली बोल्नेहरूले स्तरीय ढङ्बाट नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न नसक्नु

स्वभाविक पनि हो । किनभने एउटा भाषामा बानी परिसकेको व्यक्तिले अर्को भाषालाई स्तरीयरूपमा प्रयोग गर्न असमर्थ नै हुन्छ । भाषा आर्जित र सिपमूलक विषय भएकाले यसको सिकाइ तथा प्रयोगमा विभिन्न त्रुटिहरू हुनु स्वभाविक मानिन्छ । त्रुटिले भाषा सिकाइको प्रकृति र प्रवृत्तिलाई सङ्केत गर्दछ । त्रुटिविश्लेषणबाट भाषा सिकाइमा हुने त्रुटिहरूको पहिचान हुनुको साथै भाषा सिकाइमा हुने प्रवृत्तिहरूबाट पनि जानकारी हुने गर्दछ । भाषा सिकाइका क्रममा पहिलो भाषाका तुलनामा दोस्रो भाषा सिक्दा बढी त्रुटिहरू हुने गर्दछ । त्यसकारण त्रुटिविश्लेषण मूलतः दोस्रो वा अन्य भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण तथा पद्धति छन् । त्यसअन्तर्गत भाषा सिकाइका क्रममा हुने विभिन्न त्रुटिगत समस्याहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुने गर्दछ ।

समस्त नेपालीहरूको राष्ट्रभाषा, सम्पर्क भाषा, सरकारी कामकाजको भाषा र आमसञ्चारका माध्यम नेपाली भाषा हो । चार वर्ण छत्तीस जातको साभा फूलबारीको रूपमा रहेको प्रत्येक जातजातिहरूको आफ्नै विशेषता छ । आफ्नै प्रकारको भाषा छ । तिनीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दै आइरहेका छन् । सिकाइको क्रममा त्रुटि हुने गर्दछ । त्यसले गर्दा पनि त्रुटि विश्लेषण र भाषा शिक्षणबीचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ । भाषा सिक्ने क्रममा विद्यार्थीहरूले जुन प्रकारका गल्ती वा भुल गर्दछन् । त्यसलाई नै त्रुटि नामकरण गरिएको हो । मुख्य गरेर त्रुटिहरू वाक्यगत, वर्ण विन्यासगत, उच्चारणगत, लिपिगत, रूपगत, पदावलीगत, अति सामान्यकरणगत, सरलीकरणगत, स्वरूपगत, जटिलतागत आदि विविध हुन सक्छन् । यस शोधपत्रमा सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

नेपालमा भारोपेली, चिनियाँ -तिब्बती (भोटवर्मेली), द्रविड र अग्नेली गरी जम्मा चारवटा भाषापरिवार रहेका छन् । नेपाली भाषा भारोपेली भाषापरिवारअन्तर्गत पर्दछ भने मगर भाषा चिनियाँ-तिब्बती (भोटवर्मेली) भाषापरिवारअन्तर्गत पर्दछ । मगर जाति पश्चिमका पाल्पा, तनहुँ, गोरखा, स्याङ्जा, जिल्लामा अधिकरूपमा बसोवास गरेतापनि पूर्वका सङ्खुवासभा, भोजपुर, धनकुटा र मोरङलगायतका क्षेत्रमा पनि पाइन्छन् । मगर भाषाले आफ्नै लिपि, साहित्य, संस्कृति, कला र इतिहास बोकेको छ । भौगोलिक दूरीको कारणले गर्दा पूर्व र

पश्चिमको मगर भाषाका बीचमा थोरै मात्रामा उच्चारणगत अन्तर पाइन्छ । कृषिलाई आफ्नो मुख्य पेशा, व्यवसाय बनाएका यी जातिहरू सोझा र इमान्दार छन् । यस जातिको लिपिलाई अखवारिका लिपि भनिन्छ । यस भाषाको क्रियापदका अगाडि 'मा' उपसर्ग जोडिए नकरात्मक (ले-छ, माले-छैन, डेच-भन्छ, माडेच-भन्दैन, लेसा-रहेछ, मालेसा-रहेनछ) भाव भल्काउँछ । त्यस्तै मगर भाषाको धातुमा क्रमशः आ, ले, ले औंला जस्ता रूपायक प्रत्यय जोडिएमा भूत, वर्तमान र भविष्यत् काल जनाउँछ । जस्तै नुडा-गयो, नुड्ले-जान्छ, नुड्ले औंला-जानेछ । मानव शरीरका अधिकांश अंगहरूको नाम पहिलो अक्षर 'म' बाट शुरु हुन्छ । जस्तै: मिमिक-आँखा, मेडेर-अनुहार, मेनेकेट-कान, मीही-रगत, मिजाड-शरीर, मीटुक-भुँडी, मेखे-आन्द्रा, मिगाला-गाला, मीटार-निधार, मिस्याक-दाँत । यो भाषा सिक्न र बोल्न सजिलो भएकाले गैरमगर जातिहरूले पनि प्रयास गरे सजिलै सिक्न सक्छन् । तसर्थ नेपालको राष्ट्रिय भाषाको रूपमा मान्यता पाइसकेको यस भाषाको थप अध्ययन र अनुसन्धानमा प्रोत्साहन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

प्रत्येक जातिले बालबालिकालाई प्राथमिक तहसम्म आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा दिने गरी विद्यालय सञ्चालन गर्न पाउनेछन् भन्ने कुरा संविधानमा समेत उल्लेख गरिएकाले आफ्नो भाषा, संस्कृति र लिपिलाई संरक्षण गर्ने अधिकार सबैलाई हुन्छ । मगरभाषी समुदायमा आफ्नो मातृभाषा बोल्ने लवजको प्रभाव अवश्य परेको हुन्छ, जसले गर्दा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले विद्यालयमा नेपाली सिक्दा पनि त्रुटि गर्ने गर्दछन् । विद्यालयमा कक्षा-९ मा अध्ययन गर्न आउँदा मातृभाषाको प्रभावले नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा विभिन्न त्रुटिहरूमध्ये वाक्यगठनमा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? के-कारणले त्रुटि हुन्छन् ? पत्ता लगाई राय, सल्लाह, सुझाव प्रस्तुत गर्ने प्रयास यस शोध शीर्षकको माध्यमले गर्ने जमर्को गरिएको छ । आफ्नो मातृभाषा हुँदाहुँदै पनि माध्यम भाषा, शैक्षिक भाषा र सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई प्रयोग गर्दाखेरि नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्न आवश्यक ठानिएको छ । जसलाई प्रश्नागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू के-के हुन् ?
- ख) उक्त त्रुटिको प्रकृति के कस्ता छन् ?
- ग) ती त्रुटिका कारणहरू के-के हुन् ?

घ) ती त्रुटि निराकरणका उपायहरू के-के हुन् ?

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

उद्देश्यबिनाको काम र लगामबिनाको घोडा उस्तै हुन् । जो निश्चित मार्गभन्दा बाहिर गएको हुन्छ । उद्देश्यबिना कार्य गर्दा सफलतामा पुग्न सकिँदैन । त्यसकारण कुनै पनि कार्य गर्नु अगावै त्यसको निश्चित उद्देश्य किटान गरिएको हुनुपर्छ । यस अध्ययनको पनि आफ्नै विषयसँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू रहेका छन् , जुन निम्नानुसार छन् :

- क) सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको क्षेत्रहरू पत्ता लगाउन ।
- ख) उक्त त्रुटिको प्रकृतिअनुसार वर्गीकरण गर्न ।
- ग) ती त्रुटिहरूको वर्णन र विश्लेषण गरी कारणहरू पत्ता लगाउन ।
- घ) ती त्रुटिका क्षेत्रहरू केलाई निराकरणका उपायहरू पत्ता लगाउन ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

नेपालमा थुप्रै भाषा बोलिने भएकाले यसलाई बहुजातिय, बहुभाषिय राष्ट्रको रूपमा चिन्न सकिन्छ । नेपालको संविधान २०४७ ले ६० वटा भाषालाई राष्ट्रिय भाषाको रूपमा मान्यता प्रदान गरेको छ । ती मान्यताप्राप्त भाषाहरूमध्ये मगर भाषा पनि एक हो । मगर भाषालाई पहिलो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्दै आइरहेका उनीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोग गर्नुपर्दा कठिनाई भएको देखिन्छ । आफ्नो मगर मातृभाषाकै कारण नेपाली भाषाका विविध पक्षमा त्रुटिहरू हुने गरेको छ । नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने नेपाली वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययनले भाषा सिकाइलाई स्पष्ट दिशानिर्देश गर्दछ । वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको निराकरण गर्न सबभन्दा पहिले सोही क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन हुन जरुरी छ । वाक्यगठनगत नियमको पालनाले लेखन अभिव्यक्ति क्षमता, भाषाको स्तरीयताको निर्धारण गर्न सकिन्छ । भाषा सिक्न लागेका विद्यार्थीहरूका लागि उनीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन हुनु आवश्यक छ ।

हरेक भाषाका आफ्नै किसिमका भाषिक विशेषता तथा नियम व्यवस्था रहेका हुन्छन् । त्यस्ता भाषिक नियमलाई लत्याएर गरिएको वाक्यगठनद्वारा भाषिक व्यवहार हुन सक्दैन । यसर्थ त्यस्ता नियमलाई आत्मसात गरेर युक्तिसङ्गत प्रयोग गरी कुशलतापूर्वक स्तरीय भाषिक व्यवहार सम्पन्न गर्नुपर्दछ । नेपालमा मातृभाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको शिक्षण हुने गरेकाले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा अनेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरू थुप्रै रहेको पाइन्छ । मगरभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेकाले यो दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा महत्त्वपूर्ण छ ।

नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्क भाषा, स्तरीय मानक भाषाको रूपमा नेपाली भाषा भएकाले यसलाई स्तरीयता प्रदान गर्न, अभिव्यक्ति क्षमता बृद्धि गर्न वाक्यगठनगत शुद्धतामा जोड दिन आवश्यक छ । यसका लागि त्रुटिरहित अभिधमता बृद्धि गर्न आवश्यक हुन्छ । नेपालका पूर्व-पश्चिम सबैतिर छरिएर रहेका मगर समुदायका बालबालिकाहरूको पहिलो भाषाका रूपमा मगर भाषालाई ग्रहण गर्दै आइरहेका छन् । त्यस्ता मगर समुदायका छोराछोरीका लागि नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा देखा पर्दछ । ती मगरभाषी समुदायका कक्षा-९ मा अध्ययन गर्ने छोराछोरी (विद्यार्थी) ले नेपाली शिक्षण गर्दै जाने क्रममा आफ्नो मातृभाषा (पहिलो भाषा)को प्रभावले दोस्रो भाषा सिक्दा विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । त्यस्ता त्रुटिहरू कहाँनेर भइरहेछन् ? त्रुटिको प्रकृति के-कस्तो छ ? के कारणले गर्दा त्रुटि हुन गएको हो ? आदि विभिन्न पक्षहरूका बारेमा जानकारी भएमा सोहिअनुसार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सम्लग्न गराई उपयुक्त ढङ्गको शिक्षण विधि र उपयुक्त सामग्री सङ्कलन निर्माण एवम् प्रयोगमा जोड दिएर निराकरण गर्न सकिन्छ । त्रुटि भाषा-शिक्षणका अनेकन् पक्षमा सीमित हुने भएकाले त्रुटिविश्लेषण भाषाशिक्षणका दृष्टिकोणमा पनि यसले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ । यस अर्थमा पनि यसको अध्ययन विश्लेषण महत्त्वपूर्ण मानिन्छ ।

आफ्नो मातृभाषाको प्रभाव वा उपयुक्त वातावरणको अभावका कारणले गर्दा विद्यालयमा भर्ना भएका मगर समुदायका बालबालिकाहरू स्तरीय नेपाली सिकाइमा भाषिक त्रुटिहरू जन्मन्छ । यसबाट नेपाली भाषा शिक्षणका साथै सम्प्रेषण क्षमतामा र समग्र शिक्षण

सिकाइको क्षेत्रमा विकराल समस्या भइरहेको पाइन्छ । यस्ता विविध त्रुटिहरूमध्ये स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइ गर्दा नेपाली वाक्यगठनमा हुने त्रुटि एक हो ।

यस क्षेत्रमा उनीहरूले गर्ने त्रुटिका कारणहरू पहिल्याई उपयुक्त सुझाव प्रस्तुत गर्नु आवश्यक छ । त्यसकारण यो अध्ययन नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा सम्बन्धित शिक्षक, विद्यार्थी, पाठ्यक्रम निर्माता तथा थप पढिँल्ला अध्ययनका लागि समेत थोरबहुत उपयोगी र महत्त्वपूर्ण हुने विश्वास राखिएको छ ।

यसरी विद्यार्थीको उच्च शिक्षालाई घनीभूत बनाउने आधार जगको रूपमा रहेको माध्यमिक तहले मुख्य भूमिका खेल्ने हुँदा यस तहमा हाँसिल गरेका ज्ञान, सीप, क्षमता आदि पक्षले उसको भावी दिनहरूमा सिकाइप्रति सहयोग गर्ने हुँदा उक्त तहमा नै वाक्यगठनगत त्रुटिप्रति सचेतता अपनाउन आवश्यक भएकाले एकदमै सतर्कताका साथ भाषा शिक्षणमा ध्यान पुऱ्याउन जरुरी देखिन्छ ।

समग्रमा यस अध्ययनको महत्त्व र औचित्य सारभूत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- क) मगरभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लाग्नेछन् ।
- ख) मगर भाषाको व्याकरणगत व्यवस्थाअन्तर्गत पदसङ्गति र लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको बारेमा सामान्यरूपमा जानकारी प्राप्त हुनेछ ।
- ग) त्यस्ता त्रुटिहरूप्रति भाषिक सजगता अपनाई नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा सम्प्रेषण क्षमतामा अभिवृद्धि अपनाई स्तरीय नेपाली भाषाको विकास हुनेछ ।
- घ) उनीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको वर्णन विश्लेषण भई त्रुटिका कारण र निराकरणका उपायहरूसमेत खोजी गरिने हुँदा भाषा शिक्षक, पाठ्यक्रम निर्माता, पाठ्यपुस्तक लेखक तथा यस विषयसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धानको निम्ति यो उपयोगी हुनेछ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

मानव अन्य प्राणीभन्दा सर्वश्रेष्ठ भएकाले स्वभावैले उसमा अनेक इच्छा, आकांक्षा र आवश्यकताहरू रहेका हुन्छन् । त्यसलाई पूरा गर्नका खातिर उसमा थुप्रै कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्ता कार्य गर्नुभन्दा अगाडि त्यसभन्दा अगाडि भए/ गरिएका कार्यको बारेमा अध्ययन गर्नु, सोच्नु, छलफल गर्नु आवश्यक हुन्छ । त्यसले नयाँ कार्यका लागि गति प्रदान गर्दछ । त्यसै गरेर कुनै पनि अध्ययन कार्य गर्नुपर्दा अगाडि भइसकेका वा पहिले सम्पन्न भइसकेका अध्ययन अनुसन्धान गर्नु सान्दर्भिक हुन जान्छ । त्यसले गर्दा नयाँ अध्ययन अनुसन्धान र भावी कार्य दिशातर्फ दिशानिर्देश गर्दछ । त्यसलाई नै पूर्वकार्यको समीक्षा भनिन्छ । यस्तो पूर्वकार्य समीक्षाले विगतमा यस शोधपत्रसँग सम्बन्धित कार्य भए/नभएको साथै त्यस्ता कार्यहरू कसले, कहिले, कतिसम्म गरिएका छन् ? यसभन्दा अगाडि यस किसिमका अध्ययनहरू कति मात्रामा भएका छन् ? त्यस प्रकारका त्रुटिहरूको निराकरण गर्ने उपाय तथा सुझावहरू कति दिइएका छन् ? आदिबारे जानकारी हुन्छ । पूर्व नयाँ अध्ययनको जग निर्माणमा समेत अहम् भूमिका खेल्ने गर्दछ । त्यसकारण यहाँ वाक्यगठनगत अध्ययनसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. हेमाङ्गराज अधिकारी (२०४०) द्वारा “पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका वाक्यगठनमा पाइने त्रुटिहरू” शीर्षकमा अध्ययन गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने मातृभाषा नेपाली र नेवारी बोल्ने विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने तुलनात्मक अध्ययन गरी ती गल्तीहरूलाई प्रतिशतमा देखाइएको छ । यस अध्ययनमा पुरुष र लिङ्गमा ५ देखि ९० प्रतिशत, वचन र आदरमा १० देखि ९० प्रतिशत र वाच्यमा १० देखि ९० प्रतिशत गल्ती गरेको देखिएको छ । यस अध्ययनमा वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर र वाच्यसम्बन्धी त्रुटि पहिचान गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । यो अध्ययन नेपाली भाषा पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित छ । यस लघु अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य भनेको प्रवीणता प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने दोस्रो भाषाका रूपमा नेवारी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि औल्याउनु र उक्त त्रुटिहरूलाई नेपाली मातृभाषा भएका उनीहरूका सहपाठी विद्यार्थीहरूका वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको तुलना गर्नु हो । यस अध्ययनले त्रुटिविश्लेषणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नुका साथै यस अध्ययनका लागि पनि सहयोगी हुने देखिन्छ ।

२. केदारप्रसाद शर्मा (२०४२) द्वारा “माध्यमिक तहका अवधीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यहरूको लेखनमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य भनेको माध्यमिक तहमा अध्ययनरत अवधीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यलेखनमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा बाँके जिल्लाका ३ वटा मा.वि. र बर्दिया जिल्लाका ४ वटा मा.वि. गरी जम्मा १० वटा मा.वि. बाट १०/१० जना गरी जम्मा ७० जना विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनको लागि प्रतिनिधीको रूपमा लिइएको छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि उत्पादनात्मक र पहिचानात्मक गरी दुईखाले प्रश्नहरूको निर्माण गरिएको छ । प्रश्नहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका सन्दर्भमा प्रयोग हुने विशेषण, भेदक र क्रियापदका त्रुटि पनि देखिन सक्ने गरी बनाइएको पाइन्छ ।

ती विद्यालयहरूलाई उक्त प्रश्नहरू उपलब्ध गराई उत्तर पुस्तिकाहरू परीक्षण गरी तिनकै आधारमा त्रुटिहरू विश्लेषण गरिएको छ । त्यसको निष्कर्षमा उक्त भाषाभाषिकाका विद्यार्थीहरूको प्रशस्तै त्रुटिहरू देखाइएका छन् । यस अध्ययनबाट दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा नेपाली वाक्यहरूको लेखनमा हुने त्रुटिहरूको बारेमा जानकारी भई त्रुटिविश्लेषणमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

३. सुशीलादेवी मिश्र (२०५७) द्वारा “कक्षा पाँचमा उत्तीर्ण थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस शोधपत्रमा दाङ जिल्लाका २ वटा नगर र २ वटा ग्रामीण क्षेत्र गरी ४ वटा विद्यालयका कक्षा ६ मा अध्ययनरत ८० जना विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिई चार किसिमको प्रश्नावली तयार गरी प्राप्त नतिजाको आधारमा त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएको छ । यस शोधपत्रको मुख्य उद्देश्य भनेको कक्षा पाँच उत्तीर्ण थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने उक्त विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनअन्तर्गत सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पहिचान गर्नुका साथै नगर र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिमा पाइने भिन्नता पत्ता लगाउनु रहेको छ । यो अध्ययन वाक्यगठनमा मात्र सीमित भएकाले अन्य पक्षको अध्ययन भने समावेश भएको छैन । यस अध्ययनमा पनि

व्याकरणात्मक कोटिहरूको मात्र अध्ययन गरिएकाले थारुभाषी विद्यार्थीहरूका अन्य पक्ष चित्रण नपाइएको देखिन्छ ।

४. विष्णुकुमार राई (२०६६) द्वारा “भोजपुर जिल्लाका दक्षिण पश्चिमी भेगका कक्षा ६ मा अध्ययनरत वान्तावा (राई) मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस शोधपत्रमा भोजपुर जिल्लाका दक्षिण पश्चिमी भेगका पाँचवटा गा.वि.स.हरू क्रमशः वासीखोरा, यूँ, थिदिंखा, देवानटार र बालंखामा अवस्थित पाँचवटा सरकारी विद्यालयको कक्षा ६ मा अध्ययनरत गरिरहेका वान्तवा (राई) मातृभाषी भएका ५० जना विद्यार्थीहरूको प्रतिनिधिको रूपमा छनोट गरिएको छ । यस शोधपत्रमा वान्तवा (राई) मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई पहिचनात्मक (वस्तुगत) र उत्पादनात्मक (विषयगत) प्रश्नहरूको उत्तर लेख्न लगाएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यसको मुख्य उद्देश्य भनेको भोजपुर जिल्लामा दक्षिण पश्चिमी भेगका कक्षा ६ मा अध्ययनरत वान्तवा (राई) मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । यसमा पदसङ्गतिअनुसार लिङ्गगत त्रुटि, वचनसङ्गतिगत त्रुटि, पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि र आदर सङ्गतिगत त्रुटिको वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

५. बालकृष्ण रेग्मी (२०६६) द्वारा “कक्षा ६ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस शोधपत्रमा पाँचथर र धनकुटा जिल्लाका कक्षा ६ मा अध्ययनरत पाँचवटा सामुदायिक विद्यालयका ७५ जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । यस शोधपत्रमा वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरसम्बन्धी अत्यावश्यक सूचना लिनका लागि वस्तुगत प्रश्न, अनुवाद, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक र स्वतन्त्र लेखन गरी चार किसिमका छुटाछुटै प्रश्नावलीहरू तयार पारिएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य पाँचथर र धनकुटा जिल्लाका कक्षा ६ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । यसमा वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्गका आधारमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि, वचनका आधारमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी

त्रुटि, पुरुषका आधारमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि र आदरका आधारमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिको पहिचान गरी वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ ।

६. मोहनकुमार खतिवडा (२०६७), द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस शोधपत्रमा मोरङ जिल्लाको बेलवारी गा.वि.स.का २ वटा सरकारी र २ वटा निजी गरी जम्मा ४ वटा नि.मा.वि. तथा मा.वि.का ४० जना धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । यस शोधपत्रअन्तर्गत वाक्यगठनमा लिङ्ग, काल, वचन, पक्ष र पुरुषसम्बन्धी अत्यावश्यक सूचना लिनका लागि वस्तुगत, अनुवाद, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न र स्वतन्त्र लेखन गरी चार किसिमका छुटाछुटै प्रश्नावलीहरू तयार पारिएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य मोरङ जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । यस शोधपत्रमा लिङ्ग, काल, पक्ष र वचनका आदरमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिको पहिचान गरी वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ ।

७. खड्गबहादुर विश्वकर्मा (२०६७), द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत भएको छ । यस शोधपत्र मोरङ जिल्लाको रङ्गेली गा.वि.स.का ३ सरकारी विद्यालयका ४५ छात्र र ४५ छात्रा गरी जम्मा ९० जना विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । यस शोधपत्रमा पठनबोध क्षमताअन्तर्गत गणितीय तालिका बनाई अत्यावश्यक सूचना लिनका लागि वस्तुगत सङ्क्षिप्त गरी २ वटा प्रश्नावलीहरू तयार पारिएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य मोरङ जिल्लामा अवस्थित रङ्गेली गा.वि.स.का ३ सरकारी विद्यालयका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसमा पठनबोध क्षमताअन्तर्गत मातृभाषी र विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ ।

यसरी पूर्वकार्यको अध्ययन समीक्षाबाट विभिन्न कालखण्डमा भएका विभिन्न अध्ययनहरूको जानकारी प्राप्त हुने गर्दछ । यसबाट विभिन्न खोज अनुसन्धानबाट प्राप्त उपलब्धि र थप

अध्ययन गर्नुपर्ने विषय क्षेत्रका बारेमा स्पष्ट हुने गर्दछ । त्रुटिविश्लेषण भाषाशिक्षणसँग गाँसिएको विषय हो । भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित विविध त्रुटिहरूको पहिचान, कारण र यसको निराकरणका बारेमा त्रुटिविश्लेषणले समाधानका उपायहरू खोजी गर्ने जमर्को गर्दछ । नेपाली विमातृभाषीहरूबाट दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइमा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन प्रशस्त मात्रामा भएपनि ती अध्ययनहरू पर्याप्त छैनन् । विमातृभाषी नेपाली विद्यार्थीहरूमा स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन पर्याप्त मात्रामा हुन नसकिरहेको अवस्था छ । हुन त मगर भाषासम्बन्धी थुप्रै खोज अनुसन्धान भई शोधपत्र तयार भएका छन् । मगर भाषामा वाक्यगठनसम्बन्धी अध्ययन पनि केही मात्रामा भएका छन् । यद्यपि सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा -९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिसम्बन्धी एक अध्ययन शीर्षकमा भएको यो अध्ययन नै पहिलो प्रयास हो भन्ने कुरा मैले महसुस गरेको छु । यसकारण पनि यो विषयसँग सम्बन्धित अध्ययन ज्यादै आवश्यक र नौलो अध्ययन भएको छ ।

निचोडमा भन्नुपर्दा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिसम्बन्धी थुप्रै अध्ययन अनुसन्धान भएका छन् । त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत एम.एड.तह पार गर्ने प्रयोजनको लागि यस्ता अध्ययनहरू केन्द्रित छन् । यी अध्ययनहरू त्रुटिविश्लेषणअन्तर्गत पर्ने हुनाले यी अध्ययनहरू मूलतः दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकाइ गर्दा विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत, वाक्यगठन र उच्चारणगत त्रुटिहरू केन्द्रित छन् ।

१.७ अध्ययनको सीमा

हरेक कुराको सीमा हुन्छ । यदि कुनै पनि कार्यलाई यसको सीमानुसार कैद गर्न सकिएन भने त्यसले आफ्नो मार्ग बिर्सिएर अर्को मार्गतर्फ जान सक्छ । फलतः उद्देश्यमा पुग्न सकिँदैन । त्यसरी नै कुनै पनि अध्ययनको क्षेत्र परिवेश एकदमै फराकिलो दायराको हुन्छ । त्यसलाई अध्ययनको प्रयोजनअनुसार निश्चित सीमाभित्र बाँध्नुपर्ने हुन्छ । तबमात्र त्यस अध्ययनले पूर्ण प्राप्तितर्फ उन्मुख हुन सक्छ । यस अध्ययनलाई पनि निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :

- क) यो अध्ययन सङ्खुवासभा जिल्लाका गा.वि.स.हरू धुपू, चैनपुर, माम्लिङ र आँखिभुईका चारवटा विद्यालयका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगर भाषा भएका ६० जना विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।
- ख) यस अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरमा मात्र आधारित अध्ययन गरिएको छ ।
- ग) यो अध्ययन मगर मातृभाषा भएका कक्षा -९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण, विश्लेषण, कारण तथा त्रुटि निराकरणार्थ उपयुक्त सुझावहरू प्रस्तुत गर्नुमा केन्द्रित रहेको छ ।

१.८ शोध विधि

कुनै पनि अध्ययनलाई एउटा निश्चित कार्यदिशा दिनका निम्ति विधि विधानको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । कुनै पनि अध्ययनलाई सफलीभूत बनाउनका लागि त्यो योजनाबद्ध र स्पष्ट कार्यविधिका आधारमा हुनुपर्दछ । त्यसैले यस शोधकार्यको पनि निश्चित शोध विधि एवम् प्रक्रियाहरू अपनाइएका छन् ।

१.८.१ जनसङ्ख्या

जनसङ्ख्याको ठूलो नमुना लिएर अध्ययन गर्दा समस्याको समाधानमा कठिनाई देखापर्ने भएकोले गर्दा यस अध्ययनमा सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई मात्र प्रतिनिधिमूलक जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरिएको छ ।

१.८.२ सामग्री सङ्कलन विधि

मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन प्रक्रियामा गर्न सक्ने त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्न, सङ्खुवासभा जिल्लाको ४ वटा गा.वि.स.बाट १५/१५ जना गरी जम्मा ६० जना छात्र/छात्राहरूलाई स्वतन्त्र लेखन, क्षेत्रीय अध्ययन, प्रयोगात्मक विधि, अवलोकन विधि, प्रश्नोत्तर विधिबाट गरिएको छ । उक्त समयमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन प्रक्रियामा बोलेका वाक्य र संवादहरूलाई हस्तलिखित माध्यम प्रयोग गरी टिपोट गरिएको छ ।

१.८.३ नमुना छनोट

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सामग्री सङ्कलन गर्न नमुनाका रूपमा सङ्खुवासभा जिल्लाका ४ वटा सामुदायिक विद्यालय क्रमशः जनज्योति उच्च मा.वि. धुपू, सरस्वती मा.वि. चैनपुर, रामेश्वर क्याम्पस माम्लिङ र अमरुवा उच्च मा.वि. आँखिभुईका कक्षा-९ मा अध्ययनरत १५/१५ जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधी नमुनाका रूपमा लिइएको छ । नमुना छनोटमा समावेशी बनाउन सकेसम्म छात्रछात्रालाई बराबर बनाउने जमर्को गरिएको छ ।

१.८.४ व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण

यस अध्ययनमा आवश्यकीय सङ्कलित सामग्रीको व्याख्या विश्लेषणका लागि विद्यार्थीका अभिव्यक्तिमा देखिएका त्रुटिहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर गरी जम्मा चार पक्षमा विभाजन गरी उदाहरणसमेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटिक्षेत्र पत्ता लागेका प्राप्त प्रतिक्रियामा देखिएका त्रुटिको प्रतिशत निकाली त्यसैका आधारमा जुन क्षेत्रमा बढी त्रुटि क्षेत्र मानी निष्कर्ष निकालिएको छ । विश्लेषणका लागि आवश्यकीय पुस्तकालयीय विधि र आवश्यकताअनुसार आदरणीय गुरुवर्गहरूसँग सुझाव मागी काम गरिएको छ । विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटि प्रकृतिको आधारमा फरक-फरक पाइएकाले प्रश्नगत प्रतिशतको आधारमा पनि त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

अध्याय एक	:	शोध परिचय
अध्याय दुई	:	त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा
अध्याय तीन	:	मगर भाषाको पृष्ठभूमि
अध्याय चार	:	वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन र विश्लेषण
अध्याय पाँच	:	निष्कर्ष र सुझाव

सन्दर्भसूची

अध्याय: दुई

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा

२.१ त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय

भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के-कस्ता त्रुटिहरूको कारणले गर्दछन् भनी गरिने अध्ययन विश्लेषण जसले ती त्रुटिहरूको निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहायता गर्दछ, त्यसलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०५८:१८८) । त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको वर्णन र वर्गीकरणसँग सम्बन्धित अध्ययन विश्लेषण हो । अर्थात् भाषा सिक्ने क्रममा विद्यार्थीहरूबाट हुने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य नै त्रुटिविश्लेषण हो । सिकाइको क्रममा जे-जति भाषिक त्रुटिहरू देखा पर्दछन् त्यसलाई वस्तुगत एवम वैज्ञानिक ढङ्गाट अध्ययन गरी त्रुटि निराकरणका मार्ग पहिल्याइन्छ । यो आधुनिक विषयको रूपमा देखा परेको विधा हो । यो भाषाविज्ञानको एक क्षेत्र हो । यसबाट विद्यार्थीको सिकाइ प्रक्रिया, सिकाइ प्रवृत्ति तथा सिकाइ अवस्थाका बारेमा समेत अवगत हुन्छ । भाषा शिक्षणको परिप्रेक्ष्यमा त्रुटिविश्लेषण एक नवीन पद्धति हो । खासगरी त्रुटिविश्लेषण सन् १९७० को दशकपछि विशेषरूपमा चर्चामा रहेको देखिन्छ ।

आधुनिक भाषाविज्ञानको खोज अध्ययनअनुसार भाषाशिक्षण र त्रुटिविश्लेषण दोस्रो तथा अन्य शिक्षणका क्रममा विकसित दृष्टिकोण वा पद्धति हो । तापनि त्यसकै समस्थिति र अशतः केही भिन्न स्थितिमा पनि यसको उपयोग गर्न सकिन्छ (अधिकारी २०५३:१०३) । भाषा सिकाइको क्रममा सिकारुको अभिव्यक्तिमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययनले त उसको भाषा विकास प्रक्रियाको बारेमा ज्ञान दिलाउँछ । भाषा विकास प्रक्रियाको ज्ञान पहिलो वा मातृभाषा मात्र नभई दोस्रो वा अन्य भाषा सिकाइमा पनि हुनु आवश्यक छ । अर्थात् अर्को शब्दमा भन्ने हो भने सिकारुहरूले सिक्न लागेको जुनसुकै भाषाको सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन महत्त्वपूर्ण हुने कुरालाई नकार्न सकिन्न ।

त्रुटिविश्लेषण आधुनिक भाषा विज्ञानबाट प्रमाणित धारणा हो (सुवेदी २०३९:१) । आधुनिक भाषा विज्ञानको सम्प्रदायमा रूपान्तरणवादी र मनोवादी धारणाअनुसार त्रुटिले भाषा शिक्षणमा प्रस्तावित, निराकरणात्मक र संज्ञानात्मक विधिसँग निकट रहेको देखिन्छ । संज्ञानात्मक पद्धतिमा भाषालाई व्यवस्थाका रूपमा बुझ्न र सम्भन्धन प्रोत्साहित गरिन्छ ।

खास गरिकन त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया विद्यार्थीपरक हुने भएकाले खास शिक्षार्थीको भाषिक सम्प्रदायसंग सम्बद्ध हुनाले यो केवल एक पक्षीय हुन्छ । यसले शिक्षार्थीमा रहेका भाषा सिकाइ प्रक्रियाको व्याख्या गर्ने प्रत्यक्ष र गतिशिल आधार प्रदान गर्दछ । त्रुटिविश्लेषणको अध्ययनले विद्यार्थीको भाषा सिक्ने तरिकाको ज्ञान दिन्छ । बालकले भाषा सिकाइ पहिले त्रुटिहरू गर्दछ, र सिकाइका क्रममा प्रयत्न र भुलका क्रमहरू देखाउँछन् । शिक्षार्थीहरूले सिकाइको क्रममा गर्ने क्रमशः भएका त्रुटिलाई वास्तवमा त्रुटि नमानिकन सिकाइको क्रम र प्रवृत्ति मानिन्छ । त्यसकारण त्रुटिलाई विद्यार्थीको कमजोरी होइन कि भाषा सिक्ने प्रवृत्ति र उपायको संकेतको रूपमा त्रुटिहरूको प्रवृत्ति थाहा भएमा उनीहरूलाई कुन कुन सिक्न गान्हो हुँदो रहेछ, त्यसको जानकारी प्राप्त गर्न मद्दत मिल्छ, (अधिकारी २०५३:१०३) ।

शिक्षार्थीहरूले अनुभव गरिरहेका सिकाइ कठिनाइहरूको प्रवृत्ति पहिचान गर्न शिक्षकले उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको व्यवस्थित अध्ययन गर्न आवश्यक छ । यस अध्ययनले शिक्षण विधिहरूको छनोट पाठ्यसामग्रीको तयारी तथा पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक निर्माणमा समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यहाँ त्रुटिविश्लेषणका सम्बन्धमा केही विद्वानहरूले दिएका भनाइहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. भाषा शिक्षण र सिकाइमा विदेशी भाषा सिक्किरहेको व्यक्तिले गर्ने भुलहरूको पहिचान, वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गर्ने प्रविधिलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ, डेभिड क्रिस्टल ।
२. त्रुटिविश्लेषण एक आधुनिक विषयको रूपमा देखापरेको विधा हो । खासगरी व्यतिरेकी विश्लेषणका कमजोरीहरू देखापरेपछि, यसको बैकल्पिक स्थान लिन सफल त्रुटिविश्लेषण सन् १९७० को दशकपछि विशेष चर्चामा रहेको देखिन्छ, रामप्रसाद गौतम (२०६१:९८) ।
३. भाषा शिक्षण र सिकाइमा क्रममा विद्यार्थीहरूले के-कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरू के कारणले गर्दछन् भनी गरिने अध्ययन र विश्लेषण जसले ती त्रुटिहरूको निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ, त्यसलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ, ढुङ्गेल र दाहाल (२०५८:१८८) ।

४. त्रुटिविश्लेषण मूलतः दोस्रो वा अन्य भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण तथा पद्धति हो । तापनि त्यसकै समस्थिति र अंशत केही भिन्न स्थितिमा पनि यसको उपयोग गर्न सकिन्छ, हेमाङ्गराज अधिकारी (२०६१:१३) ।
५. भाषा सिक्ने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा मानिसहरूले के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र त्यस्ता त्रुटिहरू के-कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कामलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ, पारसमणि भण्डारी ।
६. भाषा सिकाइका क्रममा सिक्ने व्यक्तिहरूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट उसको त्यसक्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । त्रुटि विश्लेषणबाट उसले अझ कुन-कुन कुरा सिक्न बाँकी छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन सकिन्छ । उसले गरेको त्रुटिहरूको भाषावैज्ञानिक शब्दमा वर्णन र वर्गीकरण गरेर भाषाका विशेषताहरू बताउँछन् जसले गर्दा उसलाई सिकाइमा समस्या परिरहेको हुन्छ, एस विट. कर्डर ।

यी माथिका भनाइहरूबाट के बुझिन्छ भने भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनु स्वभाविक प्रक्रिया हो । ती त्रुटिको विश्लेषण वा भाषा सिकाइको प्रकृति तथा प्रवृत्तिको बारेमा थाहा हुन जान्छ । यसले खासगरी भाषा शिक्षणलाई प्रत्यक्ष सहयोग पुग्न जाने हुनाले भाषा शिक्षणमा यसको महत्त्व धेरै छ ।

मानिस जन्मदा भाषाशून्य हुन्छ । जति-जति बालक बढ्दै जान्छ, उति-उति उसमा भाषिक क्षमताको क्रमिक रूपमा विकास हुँदै जाँदा उसले प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सिकाइ गरिरहेकै हुन्छ । जबसम्म मानिसले भाषिक परिपक्वता हासिल गर्न सक्दैन, तबसम्म ऊ अनवरत रूपमा भाषा सिक्किरहन्छ । त्यसक्रममा उसले थुप्रै त्रुटिहरू गर्ने गर्दछ । किनभने भाषा सिकाइमा त्रुटि स्वभाविक छ । पहिलो भाषा सिक्ने तुलनामा दोस्रो भाषामा सिक्न निकै असहज, गाह्रो पर्न जान्छ । यस्तो हुनु स्वभाविक पनि हो । किनभने दोस्रो भाषा सिकाइ पहिलो भाषाको प्रभाव तथा भाषिक प्रभावको पृथकता आदि कारणहरू रहेका हुन्छन् । त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण कुनै व्यक्तिले भाषा सिकाइ प्रक्रियामा भाषा कति सिकेको र कति बाँकी छ भन्ने कुरा थाहा हुन्छ । त्यस्तै उसले कसरी भाषा सिक्किरहेको छ र उसको कठिनाइ क्षेत्र कुन हो पत्ता लगाउन सकिन्छ । त्यस्ता भाषिक त्रुटिहरू पहिचानपश्चात्

त्यसको कारण र निकारण खोज्न त्रुटिविश्लेषणले बाटो देखाइने गर्दछ । त्यस त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूको व्यवस्थित अध्ययन हो ।

२.२ त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता

कुनै पनि कुराको विशेषता वा गुण नै नभए त्यसको महत्त्व तथा उपयोगिता नै रहन्न । त्रुटिविश्लेषणको भाषा शिक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यसले भाषा सिकाइमा भएका कमी कमजोरी वा गल्तीहरूलाई विश्लेषणको महत्त्व र उपयोगितालाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :-

१. त्रुटिविश्लेषणबाट भाषा सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीको सिकाइको प्रकृति तथा प्रवृत्ति पत्ता लाग्दछ ।
२. भाषा सिकाइको क्रममा शिक्षार्थीहरूले सिक्किरहेको र सिक्न बाँकी रहेको कुरा पत्ता लाग्छ ।
३. त्रुटिविश्लेषणको अध्ययनपछि शिक्षण तरिकाको छनोट पाठ्यसामग्रीको तयारी र पाठ्यक्रम निर्माण गर्न सहयोग मिल्छ ।
४. मानव भाषा शिक्षणका लागि उपयोगी हुन्छ ।
५. भाषाशिक्षणलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन उपयोगी हुन्छ ।

माथिका बुँदाका आधारमा हेर्दा त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता भाषाशिक्षण अनि त्यससँग सम्बन्धित शिक्षक विद्यार्थी, पाठ्यक्रम निर्माताका साथै भाषा अध्येताका लागि समेत रहेको देखिन्छ । त्यसकारण त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व प्रायोगिक तथा सैद्धान्तिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण र उपयोगी रहेको देखिन्छ ।

२.३ त्रुटिको वर्गीकरण

भाषा शिक्षणका क्रममा गर्ने त्रुटिलाई एउटा स्वभाविक प्रक्रियाका रूपमा लिइन्छ । असफलता नै सफलताको द्योतक हो भनेभैँ त्रुटिले भाषालाई पूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछ । भाषा सिकाइमा देखिने त्रुटिहरूलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । मूलतः त्रुटिलाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

२.३.१ विकासशीलताको आधारमा

भाषा सिकाइ क्रमिक रूपमा हुने हुँदा यो विकासशील हुन्छ । यस आधारमा त्रुटिलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क) अव्यवस्थित त्रुटि

भाषिक नियमको अभावका कारण शिक्षार्थीहरूले विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरू गर्दछन् । ती नै अव्यवस्थित त्रुटिहरू हुन् । यस्ता त्रुटिहरूमा नियमितता हुँदैन । त्यसैले अव्यवस्थित त्रुटिहरू प्रारम्भिक त्रुटिहरू हुन् । यो शिक्षार्थीहरूले गर्ने पहिलो चरण हो । यस्ता प्रकारका त्रुटिमा त्रुटिकर्ताले आफूले कसरी त्रुटि गरेको हो भन्न समेत सक्दैन । सिकारूले नियमको ज्ञानको अभावमा कहिले त्रुटि गर्ने, कहिले त्रुटि नगर्ने खालका हुन्छन् । यी त्रुटिहरू अनियमित, असावधानीगत र व्यक्तिगत हुन्छन् ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि

यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू नियमित प्रकृतिका हुन्छन् । यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू अन्तरभाषाका अवस्थामा हुन्छन् । यस्ता प्रकारका त्रुटिहरूमा पनि अव्यवस्थित त्रुटिमा भैँ नियम र ज्ञानको अभाव पाइन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा सावधानी नअपनाउँदा पनि एकै प्रकारका त्रुटिहरूलाई शिक्षार्थीले दोहोर्‍याउने गर्दछ । अति सामान्यीकरण, असामान्यीकरण वा आंशिक सामान्यीकरणहरू यस प्रकारका त्रुटि हुने कारणहरू हुन् ।

ग) उत्तर व्यवस्थित त्रुटि

भाषिक सिकाइका क्रममा नियम र सिद्धान्तको ज्ञान भएर पनि त्रुटिहरूलाई दोहोर्‍याउँछ भने त्यस्ता त्रुटिलाई उत्तर व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता प्रकारका त्रुटिमा त्रुटिकर्ताले आफ्नो

त्रुटिलाई आफैँ औल्याउन वा सुधार गर्न सक्छ । यस्तो प्रकारको त्रुटिमा त्रुटिकर्ताले होसियारी वा सावधानी नअपानाई त्रुटि गर्ने हुँदा यस प्रकारका त्रुटिलाई असावधानीगत त्रुटि पनि भनिन्छ । भाषिक प्रयोगमा देखापर्ने रङ्काइ वा चिप्लाइहरू यस प्रकारका त्रुटिहरू हुन् ।

२.३.२ भाषा कोटिको आधारमा

भाषाका विभिन्न कोटि (तह) हरू हुन्छन् । यस्ता कोटिहरूमा हुने त्रुटिहरूलाई भाषाकोटिका आधारमा छुट्याएर हेर्न सकिन्छ :

क) उच्चारणगत त्रुटि

कुनै वर्ण, रूप, पद, पदावली, वाक्यांश र वाक्यको उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिहरू उच्चारणगत त्रुटिहरू हुन् ।

ख) वर्णविन्यासगत त्रुटि

लेख्ने क्रममा वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू हुन् ।

ग) व्याकरणगत त्रुटि

रूपरचना, वाक्यरचना र वाक्यान्तरणमा गर्ने त्रुटिहरू व्याकरणगत त्रुटिहरू हुन् ।

घ) शब्दभण्डारगत त्रुटि

शब्दनिर्माण र प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा गर्ने त्रुटिहरू शब्दभण्डारगत त्रुटिहरू हुन् ।

ङ) शैलीगत त्रुटि

असान्दर्भिक शैलीको प्रयोग गर्दा उत्पन्न हुने त्रुटि शैलीगत त्रुटिहरू हुन् ।

२.३.३ स्रोतको आधारमा

शिक्षार्थीले भाषाको कुन स्रोतबाट त्यस्तो त्रुटि गरेको हो, सोअनुसार पनि त्रुटिलाई भिन्न भिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क) भाषान्तरिक त्रुटि

मातृभाषा आर्जन गर्ने क्रममा गरिने त्रुटि भाषान्तरिक त्रुटिहरू हुन् । यस्ता त्रुटिहरूका कतिपय विशेषताहरूसँग मिल्दाजुल्दा हुन्छन् । तर पनि यसप्रकारका त्रुटिको सामान्यीकृत क्रम अन्तरभाषिक त्रुटिको सामान्यीकृत क्रमभन्दा कुनै न कुनै रूपमा भिन्न हुन्छन् ।

ख) अन्तरभाषिक त्रुटि

कुनै एउटा मातृभाषाको रूपमा बोल्ने शिक्षार्थीले अर्को भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिहरू अन्तरभाषिक त्रुटिहरू हुन् । जस्तै: मगरभाषीले नेपाली सिक्दा मगर भाषाको प्रभावका कारण हुने त्रुटिहरू ।

२.३.४ गम्भीरताको आधारमा

भाषा विचार विनिमयको माध्यम भएकाले यसले अर्थको सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ । यदि भाषिक त्रुटिले गलत अर्थ सम्प्रेषण गरे त्यस्तो त्रुटि गम्भीर त्रुटि हो । यस आधारमा भाषिक त्रुटिलाई निम्न दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

क) अर्थबाधक त्रुटि

एउटा अर्थको सट्टा अर्को अर्थ आएमा त्यस प्रकारको त्रुटि अर्थबाधक त्रुटि हो । जस्तै : 'गर' भन्नुपर्नेमा 'भर' भनेमा अर्थको अनर्थ लाग्दछ र उल्टो अर्थ सम्प्रेषण भई वास्तविक अर्थमा बाधा पुग्दछ । यस्तो त्रुटिहरू ज्यादै हानिकारक हुन्छन् ।

ख) अर्थ अबाधक त्रुटि

जुन त्रुटि गर्दा एउटा अर्थको सट्टा अर्को अर्थ लाग्दैन, त्यस्तो प्रकारको त्रुटि अर्थ अबाधक त्रुटि हो । त्यस्ता त्रुटिहरू अर्थतात्विक दृष्टिले कुनै महत्त्व नराखे पनि लेखाइ परम्परा, शैली तथा वर्णगत, व्याकरणगत रूपमा साथै उच्चारणका दृष्टिले त्रुटि देखिन्छ । जस्तै 'कितब' लेख्नुपर्नेमा 'कितब' लेखेमा त्यो अर्थ अबाधक त्रुटि हुन जान्छ । यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू त्यति गम्भीर हुँदैनन् ।

२.३.५ व्यापकताको आधारमा

त्रुटिहरू कुनै वाक्यको एक अंशसँग त कुनै चाहिँ वाक्य वा अन्तरवाक्यगत सम्बन्ध राख्ने खालका हुन्छन् । यस आधारमा पनि भाषिक त्रुटिलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) व्यापक त्रुटि

यस्तो प्रकारको त्रुटि वाक्यको खास अंशसँग मात्र सम्बन्धित नभई सिङ्गै वाक्य, कथन वा पाठलाई प्रभाव पार्ने खालका हुन्छन् । गम्भीरताका दृष्टिले यस्ता त्रुटिहरू गम्भीर प्रकृतिका हुन्छन् ।

ख) आंशिक त्रुटि

यस प्रकारका त्रुटिहरूले खास शब्द रूप वा वर्णमा प्रभाव पार्दछन् । कुनै वाक्यको खास अंशमात्र वा शब्दमात्र त्रुटि हुन गएमा आंशिक त्रुटि भएको मानिन्छ । गम्भीरताका दृष्टिले यस्ता त्रुटिहरू त्यति गम्भीर हुँदैनन् ।

२.३.६ स्वरूपका आधारमा

स्वरूपका आधारमा पनि त्रुटिहरू दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

क) लोपगत त्रुटि

सिकारुले बोल्दा वा लेख्दा कुनै वर्ण, शब्द आदि छुट्याएर गर्ने त्रुटिलाई लोपगत त्रुटिअर्न्तगत राख्न सकिन्छ ।

ख) थपोटगत त्रुटि

सिकारुले बोल्दा वा लेख्दा केही ध्वनि, वर्ण, शब्द आदिको अनावश्यक थपोट गर्ने त्रुटिलाई यसअर्न्तगत राख्न सकिन्छ ।

यी माथिका प्रकारबाहेक स्वरूपका आधारमा हुने त्रुटिमा छनोट र क्रमजनित त्रुटिलाई पनि राख्न सकिन्छ ।

२.३.७ औचित्यको आधारमा

यस आधारमा त्रुटिलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

क) सन्दर्भगत त्रुटि

व्याकरणिक दृष्टिले शुद्ध वाक्य भएर पनि त्यसको प्रयोग गलत सन्दर्भमा भयो भने त्यो सन्दर्भगत त्रुटि हुन जान्छ । व्याकरणका दृष्टिले वाक्य सही वा गलत जे जस्तो भएपनि सन्दर्भका दृष्टिले सही छ भने त्यो त्रुटिरहित वाक्य मानिन्छ । व्याकरणका दृष्टिले सही वा गलत जे भएपनि सन्दर्भका दृष्टिले त्रुटिपूर्ण छ भने त्यस्ता वाक्यहरूलाई त्रुटिपूर्ण मानिन्छ । किनभने भाषालाई सन्दर्भबाट अलग गर्न सकिन्न । यसरी यस्ता त्रुटिहरू व्याकरणिक त्रुटिहरूभन्दा बढी संवेदनशील हुन्छन् ।

ख) व्याकरणिक त्रुटि

व्याकरणसँग सम्बन्धित त्रुटि व्याकरणिक त्रुटि हो । व्याकरणिक त्रुटिअन्तर्गत रूपगत, वाक्यगत, वाक्यान्तरणगत त्रुटिहरू पर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू गर्ने व्यक्तिले अव्याकरणिक वाक्यहरू उत्पादन गर्दछ ।

२.४ त्रुटिविश्लेषण पद्धति र प्रक्रिया

त्रुटिविश्लेषणका निम्ति सामग्री सङ्कलनको कार्यदेखि त्रुटिको वर्णन व्याख्या गर्ने समय विन्दुसम्मको बीचमा जे-जति कार्यहरू गर्नुपर्ने हुन्छ, त्यसैलाई त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया भनिन्छ । त्रुटिविश्लेषणका क्रममा दुई तरिका वा पद्धति अपनाउन सकिने कुरा हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा उल्लेख गरिएको छ ।

क) पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति

ख) पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति

क) पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति

यस पद्धतिअनुसार शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका सम्भाव्य त्रुटिक्षेत्रको पूर्वानुमान गरिन्छ । त्यसपछि शिक्षार्थीहरूबाट सङ्कलित त्रुटिहरूलाई निर्धारित कोटिअन्तर्गत वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिन्छ ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति

यस पद्धतिअनुसार त्रुटि विश्लेषण गर्दा पूर्वनिर्धारित पद्धतिको भन्दा विपरीत प्रक्रिया अपनाइन्छ । यसमा पहिले त्रुटिहरूको सङ्कलन गरिन्छ र सङ्कलित त्रुटिहरूको वर्गीकरण गरिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण पद्धतिको निर्धारण गरिसकेपछि त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया शुरु हुन्छ । सामान्यतया त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया सम्पन्न हुन निम्नानुसारका चरणहरू पार गर्नुपर्ने हुन्छ :

क) त्रुटिको पहिचान

यो त्रुटिविश्लेषणको प्रथम र महत्त्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा त्रुटि कहाँ र कसरी भएको छ भन्ने कुराको पहिचान गरिन्छ । यस चरणमा शिक्षार्थीहरूको लिखित र मौखिक अभिव्यक्तिहरूको सूक्ष्म अध्ययन गरी त्रुटि भएका ठाउँहरूको र त्रुटिपूर्ण भाषिक एकाइको पहिचान गरिन्छ ।

ख) त्रुटिको वर्गीकरण

यो त्रुटिविश्लेषणको दोस्रो चरणमा त्रुटिका रूपमा पहिचान भएका त्रुटिका प्रकृतिलाई विचार गरी विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्रुटिविश्लेषण गर्दा विभिन्न आधारबाट वर्गीकरण गर्दै कुन प्रकारको त्रुटि हो, त्यसको निर्यात गर्नुपर्दछ ।

ग) त्रुटिको व्याख्या

यस चरणमा खास त्रुटिको प्रकृति छुट्याउने आधार के हो ? त्रुटिहरू किन व्यवस्थित हुन्छन् ? त्यस्ता त्रुटिहरू शिक्षार्थीहरूका अभिव्यक्तिमा रहने कारण के हुन् ? आदि कुराको खोजपूर्ण वर्णन-विवरण तथा व्याख्या विश्लेषण यसमा आवश्यक हुन्छ ।

२.५ नेपाली पदसङ्गतिगत त्रुटि

नेपाली भाषाअन्तर्गत आफ्नै किसिमका पदसङ्गतिगत व्यवस्था रहेका हुन्छन् । यस अध्ययनले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनभित्र रहेका उद्देश्य पदावली र विधेय पदावलीबीचको सङ्गतिलाई मुख्य आधार मानेको छ । त्यसरी नै उद्देश्य पदालीभित्र रहेका पदहरूको आपसी

सङ्गतिलाई पनि आधार मानेर तिनीहरूबीच हुनुपर्ने सङ्गति व्यवस्थामा आएका विचलन र बेमेलतालाई नेपाली पदसङ्गतिगत त्रुटिका रूपमा लिइएको छ । यस अध्ययनमा पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण गर्ने क्रममा नेपाली पदसङ्गतिमा प्रभाव पार्ने व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका तहमा भएका पदसङ्गतिगत विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । यसरी हेर्दा नेपाली पहिलोभाषी र दोस्रो नेपालीभाषी शिक्षार्थी दुबैले पदसङ्गतिगत त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ तर तुलनात्मक रूपमा हेर्दा पहिलो नेपालीभाषीले भन्दा दोस्रो नेपाली भाषीले बढी त्रुटि गर्ने गर्दछ । यस्तो हुनु पनि स्वभाविक हो । किनभने एउटा भाषामा बानी परिसकेको व्यक्तिलाई अर्को भाषा सिकाइ गर्दा भाषिक कठिनाइ आउन सक्छ । पहिलो नेपाली भाषीले गर्ने त्रुटिभन्दा दोस्रो नेपाली भाषीले गर्ने त्रुटि व्यापक र गम्भीर प्रकृतिको हुने गर्दछ । यस अध्ययनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूको सङ्क्षेपमा अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ । शिक्षार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली वाक्यगठनको अभ्यास गराउँदा पदसङ्गतिहरूको उपयुक्त छनोट र प्रयोगमा अभ्यस्त गराउँदै लैजानु आवश्यक देखिन्छ । नेपाली पदसङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूको सामान्य परिचय निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :-

क) लिङ्गगत त्रुटि

नेपाली भाषामा लिङ्ग चार किसिमका (पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, नपुसंकलिङ्ग र उभयलिङ्ग) हुन्छन् । मगर भाषामा पनि लिङ्ग चार किसिमकै हुन्छन् । भाले जातिको बोध गराउने लिङ्ग पुलिङ्ग हो । पोथी जातिलाई बोध गराउने लिङ्ग स्त्रीलिङ्ग हो । भाले, पोथी नछुट्टिने लिङ्ग नपुसक लिङ्ग हो । त्यस्तै भाले पोथी दुबैलाई बुझाउन सक्ने लिङ्ग उभयलिङ्ग हो । नेपाली भाषामा जस्तै पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गीमा प्रयोग हुने क्रियापदको भिन्नता मगर भाषामा पाइँदैन । त्यसकारण मगरभाषी विद्यार्थीहरूले निम्न किसिमका लिङ्गगत त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ ।

अ. दिदी घर गयो ।   आ. बहिनी नाँच्यो ।

ख) वचन सङ्गतिगत त्रुटि

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको एक वा अनेक सङ्ख्यालाई बुझाउने शब्दको स्वरूप नै वचन सङ्गतिगत त्रुटि हो । नेपाली भाषामा दुई प्रकारका वचन (एकवचन र बहुवचन) रहेका

छन् । कुनै व्यक्ति वा वस्तुको एक सङ्ख्यालाई बुझाउने शब्दको स्वरूप एकवचन हो भने दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति वा वस्तुको सङ्ख्यालाई बुझाउने शब्दको स्वरूप बहुवचन हो । मगर भाषामा पनि वचनलाई दुई भागमा बाँडिएको छ । यसरी हेर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठन कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पारेको देखिन्छ । कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

अ. चरा उड्यो ।

आ. उसको भतिज आए ।

ग) पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि

वक्ता, श्रोता र विषयलाई बुझाउने सङ्केतलाई पुरुष भनिन्छ । नेपाली भाषामा तीन किसिमका पुरुष प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष रहेका छन् । यो प्रायः सर्वनामसँग सम्बन्ध राख्ने भएकाले जुन पुरुषसँग सम्बन्धित सर्वनाम हो, सोहीबमोजिम क्रियापदको सङ्गति आवश्यक हुन्छ । यदि त्यसो नभए पुरुषगत त्रुटि देखिन सक्छ । नेपाली भाषामा कर्ता र क्रियापद (उच्च आदरार्थीवाहेक) पुरुषबाट प्रभावित हुन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै मगर भाषामा पनि तीन किसिमको पुरुष पाइन्छ । तर मगर भाषामा तृतीय पुरुषमा लिङ्गभेद पाइँदैन । मगरभाषी शिक्षार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा ग्रहण गर्दा निम्न प्रकारका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् ।

१. प्रथम पुरुषमा हुने त्रुटि: म भात खान्छु ।

हामी भात खान्छु ।

२. द्वितीय पुरुषमा हुने त्रुटि: तँ पढ्छ ।

तिमी पढ्छस् ।

३. तृतीय पुरुषमा हुने त्रुटि: ऊ भात खान्छ

उनीहरू भात खान्छ ।

घ) आदर सङ्गतिगत त्रुटि

कुनै पनि व्यक्तिलाई गरिने सत्कार वा सम्मान नै आदर हो । नेपाली भाषामा सामान्य, मध्यम, उच्च, अत्युच्च र विशेष गरी आदरका तहहरू रहेका छन् । यी आदरका तहअनुसार

आदरबोधक सर्वनाम र क्रियापदको सङ्गतिले आदर बुझाउने गर्दछ । नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषबाट आदर व्यक्त हुँदैन । यसमा असङ्गति आएमा आदरगत त्रुटि हुने गर्दछ । आदरार्थीको दृष्टिले नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठनमा प्रशस्त त्रुटि भिन्नता हुने हुँदा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले लक्षित भाषाको रूपमा नेपाली सिक्दा निम्नानुसार त्रुटि गर्ने गर्दछन् :

अ) उनी घर गयो ।

आ) आमा बजारबाट आयो ।

२.६ निष्कर्ष

भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटि नै त्रुटिविश्लेषण हो । यो मूलतः सन् १९७० को दशकदेखि प्रायोगिक भाषाको एक क्षेत्रको रूपमा देखापरेको विषय हो । यसले भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिको पहिचान, वर्णन विश्लेषण र निराकरण गर्ने हुनाले सैद्धान्तिक र प्रायोगिक हिसावले महत्व राख्दछ ।

भाषा सिक्ने क्रममा त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा सर्वप्रथम त्रुटिको पहिचान गर्ने, वर्गीकरण गर्ने, आवश्यक व्याख्या वर्णन गरेर निष्कर्षमा पुग्ने गरिन्छ । त्रुटिलाई विकासशीलताको आधारमा, भाषाकोटिको आधारमा, स्रोतको आधारमा, गम्भीरताको आधारमा व्यापकताको आधारमा, स्वरूपको आधारमा र औचित्यको आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

नेपाली भाषामा पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, नपुंसकलिङ्ग र उभयलिङ्ग गरी चार प्रकारका लिङ्ग, एकवचन र बहुवचन गरी दुई प्रकारका वचन, प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन प्रकारका पुरुष, सामान्य, मध्यम, उच्च, अत्युच्च र विशेष गरी पाँच प्रकारका आदरको भाषिक व्यवस्था रहेको हुन्छ । कथनका सन्दर्भमा सहभागीका आधारमा उपयुक्त लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको प्रयोग व्यवस्थाअनुसार पदसङ्गतिमा असङ्गति र बेमेलता आएमा त्यहाँ त्रुटि जन्मन सक्ने सम्भावना रहन्छ । यो अध्ययन मुख्य गरेर सङ्खुवासभा जिल्लाको कक्षा- ९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूसँग सम्बन्धित भएकाले यससँग सम्बन्धित थप विस्तृत अध्ययन विश्लेषण अर्को विश्लेषणमार्फत् गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

अध्याय : तीन

मगर भाषाको परिचय

३.१ सङ्खुवासभा जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय

सङ्खुवासभा जिल्लाको नाम पश्चिमबाट बहने सङ्खुवाखोला र बीचभागबाट बहने सभाखोलाको सन्धि गरी सङ्खुवासभा जिल्ला रहन गएको हो । भौगोलिक रूपमा यो जिल्ला २६ डिग्री ६ मिनेट देखि २६ डिग्री ५५ मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८६ डिग्री ५७ मिनेट देखि ८७ डिग्री ४० मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म श्रृङ्खलाबद्ध भएर फैलिएको छ । यो पूर्वमा ताप्लेजुङ, तेह्रथुम, पश्चिममा सोलुखुम्बु उत्तरमा चीन र दक्षिणमा धनकुटाको सिमाभित्र रहेको छ । नेपालको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने यो जिल्ला दुर्गम र पहाडी जिल्ला पनि हो । यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ३४६८.१७ वर्ग कि.मि. रहेको छ । राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्राकृतिक, सांस्कृतिक र ऐतिहासिक स्थलको रूपमा समेत ख्याति कमाउन सफल यस जिल्लाले ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक रूपमा महत्त्व राख्दछ । यस जिल्लामा विश्वकै पाँचौँ सर्वोच्च शिखर मकालु हिमाल ८,४६३ मिटरदेखि विश्वकै सबभन्दा होचो अरुण उपत्यका ४५७ मिटर (यहाँ ६०० प्रजातिका चराचुरुङ्गी पाइन्छ) रहेको छ । यस जिल्लामा ३३ वटा गा.वि.स. र १ वटा नगरपालिका रहेको छ । केन्द्रिय सडक नजोडिई गाडी सञ्चालन भएको नमुना जिल्लाको रूपमा रहेको यसको सदरमुकाम खाँदबारी हो । पूर्वको तराई भनेर चिनिने तुम्लिङ्गटार जिल्लाको एकमात्र विमानस्थल बनेको छ । यस जिल्लाको सञ्चार सेवाको हकमा नगरपालिकाका अधिकांश स्थानमा र गा.वि.स.का आंशिक स्थानमा टेलिफोन सेवा विस्तार भएको छ । यस जिल्लाको अर्थआर्जनको रूपमा रुद्राक्ष, अलैंची, यासाँगुम्बा आदिले वर्षेनी करोडौँ रूपैया भित्र्याउने तथा कारोबार गर्ने गरेको छ ।

यस जिल्लाका प्रमुख नदी, खोला, तालतलैयाहरूमा अरुण, बरुण, सङ्खुवा खोला, सभा खोला, पिलुवा खोला, हेवा खोला, सिसुवा खोला, इप्सुवा खोला, आत्सुवा खोला, इखुवा खोला, कासुवा खोला, सभापोखरी, गुफापोखरी, सिद्धपोखरी, पानीपोखरी, लालपोखरी, चित्सापोखरी, बन्दुकपोखरी, लक्ष्मीपोखरी, किपुपोखरी, फेलुङ्गापोखरी, भुलुङ्गापोखरी र छावापोखरी रहेका छन् । त्यस्तै प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा मनकामना, बानेश्वर महादेव, सिद्धकाली मन्दिर, बालेश्वर शिवलिङ्ग, खेम्पालुङ्ग, शिवधारा, जौबारी

महादेव गुफा, हुमुडमाई, मन्दिर, गुठीगुम्बा, मकालु, वरुनत्से, चाम्लाङ्ग हिमचुली, कुम्भकर्ण, मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज, लालीगुराँस संरक्षण क्षेत्र, अरुण उपत्यका, मिल्के डाँडा आदि रहेका छन् ।

यस जिल्लामा ब्राम्हण, क्षेत्री, राई, लिम्बू, मगर, गुरुङ, तामाङ, शेर्पा, नेवार, सन्यासी, कुमाल, दमाई, कामी, सार्की, आदि विविध जातजातिहरूको बसोबास पाइन्छ । यी प्रत्येक जातिका आफ्नै किसिमका रीतिरिवाज, संस्कृति, चालचलन, भेषभुषा, धर्म रहेका छन् । यसलाई जगेर्ना गर्न उनीहरू सबै कटिबद्ध भएर लागिपरेका छन् । भाषागत रूपमा यहाँ नेपाली मातृभाषा,सम्पर्कभाषा तथा राष्ट्रभाषाको रूपमा रहेको छ भने राई, लिम्बू, मगर, तामाङ, शेर्पा, नेवार, आदि भाषालाई मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गरेको पाइन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०५८का अनुसार यस जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या १,५९,२०३ रहेको छ । यो जनसङ्ख्या नेपालको कुल जनसङ्ख्याको ०.६८ प्रतिशत हो ।

३.२ मगर भाषाको सङ्क्षिप्त परिचय

मगर भाषा मगर जातिले बोल्ने प्रमुख भाषा हो । यो भाषा नेपालको पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका सम्पूर्ण मगरहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गरेको पाइन्छ । मगर जातिहरू पश्चिमी जिल्लाहरू कास्की, रोल्पा, रुकुम, सल्यान, राप्ती, सुर्खेत आदिमा बहुसङ्ख्यक रूपमा र पूर्वी जिल्लाहरू सङ्खुवासभा, भोजपुर, धनकुटा, मोरङ, सुनसरी आदिमा अल्पसङ्ख्यक रूपमा रहेका छन् ।

मगर भाषा पूर्णरूपमा विकसित भइसकेको भाषा हो । परिवर्तनशील समयको कारणले यस भाषाको सुदृढीकरणमा बाधा ,व्यवधान तथा चुनौतीहरू देखा परेतापनि आफ्नो भाषा, संस्कृतिलाई जगेर्ना गर्नुपर्दछ भन्ने कुरालाई हृदयङ्गम गरी यसलाई विकास र विस्तार गर्ने कार्य जुभारुरूपमा अघि बढिरहेको कुरालाई भने नकार्न सकिन्न । भाषा समाजको सम्पदा हो । यो बिना मानिसको औचित्य नामेट भएर जान सक्छ । किनभने मानिसको सिर्जनशीलता, व्यवहारिकता बोलीमा भर पर्दछ । बोली भाषा हो । त्यही बोलीलाई संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सकिएन भने समाज र सिङ्गो राष्ट्रलाई परिवर्तनतर्फ उन्मुख गराउन सकिन्न ।

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०५८ का अनुसार नेपालमा मगर जातिहरूको कुल जनसङ्ख्या ७,७०,११६ अर्थात् ७.१४ प्रतिशत रहेको छ । यसमध्ये मगर भाषा बोल्नेहरूको ३.३९ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै सङ्खुवासभा जिल्लामा मगर जातिको सङ्ख्या ३९२५ अर्थात् २.४७ प्रतिशत रहेको छ । नेपालमा आदिवासी जनजातिमा धेरै जनसङ्ख्या भएको र नेपालको जातिगत बनोटमा तेस्रो धेरै जनसङ्ख्या भएको मगर समुदायले बोल्ने भाषा नै “मगर भाषा” हो । मगर भाषा तीन प्रकारका छन् :

(१) मगर ढुट (२) मगर खाम (३) मगर काइके पूर्वको मगर भाषालाई ढुट पश्चिममा बोलिने भाषालाई खाम र सुदुरपश्चिममा बोलिने भाषालाई काइकेका नामले चिन्न सकिन्छ । यस भाषालाई भाषाविद्हरूले भोटबर्मेली परिवारमा राखेका छन् । प्राचिन मगर भाषाको लिपि अख्खारिका हो । अख्खारिका गौतम बुद्धकाल अघिदेखि चलिआएको हो । मगरहरू यहाँका आदिवासी भएका कारणले पनि आफ्नो सभ्यता विकासक्रममा लिपिको पनि विकास भएको पाइन्छ । कालान्तरमा बाहिरबाट प्रवेश गरेका अरु जातिको नक्कल गर्दा आफ्नो पहिचान दिने कला भाषा संस्कृतिलाई समेत बिर्सिए । यसरी प्राचिन मगर भाषाको लिपि अख्खारिकालाई विकास गरेर देवनागरी लिपिलाई आत्मसात गरियो ।

इतिहासका पानामा जे-जस्ता गर्भहरू लुकेपनि मगर भाषा हालसम्म जीवित भाषाको रूपमा रहेको छ । मगर समुदायमा बोलिने मगर भाषा एकदमै सरल छ । भाषामा लैङ्गिक विभेद छैन । मगर भाषालाई जीवन्तता दिन यसको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन अपरिहार्य छ । त्यसका लागि यस भाषामा विगतदेखि वर्तमान अवस्थासम्म छिटफुटरूपमा मगर भाषासम्बन्धी पुस्तक, रचना, पत्रपत्रिका, साहित्यिक रचनाको प्रकाशन कार्य पनि भइरहेको छ । मगर भाषासम्बन्धी पुस्तकहरूमा एम.एस. थापा मगरको प्राचिन मगर र अख्खारिका काठमाडौँ-२०४९, पूर्ण थापा मगरको अख्खारिका, काठमाडौँ-२०६४, मनु ठाडा मगरको ‘मिगीन’ काठमाडौँ-२०६४, उजीर राना मगरको ‘ए डाजे डइको’ काठमाडौँ-२०६४ नेपाल मगर संघ तनहुको ‘मगर ढूटओ आहान गोम्होक’ काठमाडौँ-२०६३ आदि रहेका छन् । त्यस्तै गरी पत्रपत्रिकाहरूमा ‘हाम्रो भासेँ’ काठमाडौँ-२०६३ ‘पूनहील’ काठमाडौँ, ‘छलाड’ काठमाडौँ, ‘लाफा’ काठमाडौँ, आदि रहेका छन् । त्यस्तै लोकतन्त्र पुनर्बहालीपश्चात् नेपालकै सबभन्दा जेठो अखबार ‘गोरखापत्र’ (वि.स. १९५८ देखि निरन्तर प्रकाशित हुँदै आएको) राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा राष्ट्रिय भाषाको उत्थानको लागि छुट्याइएको दुईपेजमा मगर भाषाले समेत

स्थान पाएको छ । त्यसरी नै क्षेत्रीय प्रशारण केन्द्र, सुर्खेतबाट मगर भाषामा समाचार प्रशारण भइरहेको छ । यी सम्पूर्ण गतिविधीहरूले मगर भाषालाई नयाँ उचाइमा पुऱ्याउने कार्य गरेको छ । यो हाम्रो लागि गौरवको कुरा हो ।

मगर जातिभिन्न थुप्रै उपजाति जस्तै : आले, थापा, पिठाकोटे, राना, बुढा, बरै, पुन, पोखेल, बुढाथोकी, सिङ्जाली, गुरुवाछान, ठाडा, गर्वुजा, पुलामी, श्रीस, क्याप्ट्याकी, खपाङ्गी, पहराई, बलम्पाकी, घर्ती, दुरा, लाया, एस्माली, सारु आदि रहेका छन् । मगर जातिभिन्न जातिगत विविधता भएपनि भाषिक विविधता छैन । हुनसक्छ भौगोलिक दुरीको कारण भाषिक भेदहरू जन्मिई थोरबहुत पृथक रहन सक्लान् । यद्यपि मगर भाषा नेपालको पचहत्तरै जिल्लामा एउटै हो । यसमा कुनै द्विमत छैन । मगर भाषा बोल्न र सिक्न सजिलो भएकाले मगर समुदायमा घुलमिल भएका गैरमगर जातिहरूले पनि बोल्ने गरेको पाइन्छ । मगर समुदायमा भाषिक सम्पर्क तथा सांस्कृतिक कार्यसम्पादन आफ्नो जातिगत परम्पराअनुसार गरेको पाइन्छ । मगर यतिका सम्पन्नशाली, समृद्धशाली भाषा हुँदाहुँदै पनि यसको प्रयोगमा शिथिलता आएको छ । यसको मुख्य कारकतत्त्व भनेको मगर समुदायबाट मगर जाति अन्य समुदाय भएको स्थानमा बसाइसराइ हुनु, सानैदेखि नेपाली भाषामा बढी अभ्यस्त बनाउनु र आफ्नो मातृभाषाप्रतिको दृष्टिकोण साँघुरो हुनुले हो ।

भाषा कुनै पनि समुदाय वा राष्ट्रको आत्मा हो । भाषाविना कुनै पनि समुदायको स्वतन्त्र अस्तित्त्व रहन सक्दैन । त्यसैले भाषालाई जीवित बनाई आफ्नो संस्कृति, कला सम्पदालाई संरक्षण एवं सम्वर्द्धन गर्नु आवश्यक छ । जबसम्म शैक्षिकरूपमा कसैमा चेतना आउँदैन, तबसम्म भाषा, संस्कृतिले फस्टाउने मौका पाउँदैन । यही कुरालाई हृदयङ्गम गरी वि.स. २०५० पछि रूपन्देहीको शङ्करनगर स्याङ्जालगायतका स्थानमा मगर भाषाका विद्यालयहरू स्थापना भए । यसले मगर भाषालाई एउटा फराकिलो दायरामा राख्ने कोशिस गरेको छ । नेपालमा ढुट, खाम र काइके तीनवटा मगर भाषालाई एउटा निश्चित मानक भाषाको निर्धारण गरी मगर भाषाको उत्थान आवश्यक देखिन्छ । त्यसका लागि यस भाषालाई आधुनिकीकरण, मानकीकरण र साहित्य तथा लिपि विकासमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।

यी सबै आधारहरूलाई हेर्दा मगर भाषा आदिवासी जनजातिहरूले बोल्ने मुख्य भाषाहरू मध्ये एक हो । यो भाषा मगर समुदायका मानिसहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछन् ।

नेपालको संविधान २०४७ अनुसार मगर जाति आदिवासी जनजातिको सूचीमा सूचीकृत भइसकेको छ । यस भाषाको अस्तित्वलाई संरक्षण गर्न सबै मगर समुदायबाट प्रयास भइरहेको छ । आफ्नै लिपि भएर पनि हाल देवनागरी लिपिलाई प्रयोग गर्दै पुस्तक, पत्रपत्रिका सम्प्रेषित हुँदै आएको छ । यो ज्यादै विडम्बना हो । आफ्नो मौलिक भाषालाई सदैव बाचाइराख्न सम्पूर्ण मगर समुदायका मानिसहरूले परम्परा भुल्नु हुँदैन । यो भाषालाई मातृभाषाका रूपमा सिकेका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन गर्नु यस शोध-कार्यको प्रमुख उद्देश्य हो ।

अध्याय : चार

वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन र विश्लेषण

४.१ वाक्यगठनको परिचय

कर्ता र क्रियापदबीचको रूपात्मक मेल नै वाक्यगठन हो । यो लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने गर्दछ । जबसम्म कुनै पनि वाक्यमा तालमेल हुँदैन, तबसम्म त्यो पूर्ण वाक्य बन्न सक्दैन । गैर नेपाली मातृभाषी आफ्नो भाषामा अभ्यस्त हुने र त्यसले गर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा समेत प्रतिकूल प्रभाव पार्दछ । यसरी अन्य भाषीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा थुप्रै गल्ती तथा त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् ।

४.२ लिङ्गका आधारमा नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठन

सजीव र निर्जीव वस्तुलाई जेले छुट्याउँछ, त्यो लिङ्ग हो । लिङ्ग भाषाका नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदजस्ता विकारी वर्गका पदहरूसँग सम्बन्धित छ । लिङ्गका आधारमा नाम, विशेषण र क्रियापदका रूप चल्छन् । नेपाली भाषामा पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, नपुसंकलिङ्ग र उभयलिङ्ग गरी चार किसिमका लिङ्ग पाइन्छन् भने मगर भाषामा पनि नेपाली भाषामा भन्ने चार प्रकारकै लिङ्ग पाइन्छन् । भाले जातिलाई बोध गर्ने पुलिङ्ग हो भने पोथी जातिलाई बोध गर्ने स्त्रीलिङ्ग हो । त्यस्तै भाले पोथी नछुट्टिने नपुसंक लिङ्ग हो । त्यस्तै भाले र पोथी दुबैलाई बुझाउने लिङ्ग उभयलिङ्ग हो ।

४.२.१ कर्ता (मानवीय) र क्रियापद

नेपाली

पुलिङ्ग

स्त्रीलिङ्ग

१. भाइ स्कूल गयो ।

१. बहिनी स्कूल गई ।

२. रमेश पोखरामा छ ।

२. अस्मिता पोखरामा छिन् ।

३. केटी भात खाँदैछ ।

३. केटी भात खाँदैछे ।

माथि नेपाली भाषाका पुलिङ्गी १,२,३ मा पुलिङ्गी कर्ता भाइ, रमेश र केटाका साथमा पुलिङ्गी क्रियापद गयो, छ र खाँदैछ प्रयोग भएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्य १,२,३ मा स्त्रीलिङ्गी कर्ता बहिनी, अस्मिता र केटीका साथमा स्त्रीलिङ्गी क्रियापद गई, छिन् र खाँदैछे प्रयोग भएको छ । त्यसकारण नेपाली भाषामा वाक्यगठनमा र क्रियापद लिङ्गबाट प्रभावित भएको देखिन्छ ।

मगर भाषा

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
१. भाइ स्कूल नुडा ।	१. बहिनी स्कूल नुडा ।
२. रमेश पोखराङ् ले ।	२. अस्मिता पोखराङ् ले ।
३. हुन्जा ज्याट ज्यामनले ।	३. मास्टो ज्याट ज्यामनले ।

नेपाली भाषामा पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गीमा प्रयोग हुने क्रियापदमा भएजस्तो भिन्नता मगर भाषामा पाइदैन । पुलिङ्गी होस् वा स्त्रीलिङ्गी होस्, त्यसमा प्रयोग हुने क्रियापद अंग्रेजीमा जस्तो समान हुन्छ । मगर भाषामा पुलिङ्गी वाक्य १,२,३ मा पुलिङ्गी कर्ता भाइ, रमेश र हुन्जाका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदहरू नुडा, ले र ज्यामनले भएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्यहरू १,२,३ मा स्त्रीलिङ्गी बहिनी, अस्मिता र मास्टो का साथमा स्त्रीलिङ्गी क्रियापदहरू नुडा, ले र ज्यामनले प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा मगर भाषामा पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी जनाउने क्रियापद समान हुने गर्दछ ।

सम्भावित त्रुटिहरू

मगरभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा तलका जस्ता वाक्यमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ ।

१. गीताले भात खायो ।
२. आमाले गाली गर्दैन् ।
३. दिदी घर गयो ।

४.३ वचनका आधारमा नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठन

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको एक वा एकभन्दा बढी सङ्ख्यालाई जेले बुझाउँछ, त्यसलाई वचन भनिन्छ । वचन नामपद, सर्वनामपद, विशेषणपद र क्रियापदसँग सम्बन्धित हुन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै मगर भाषामा पनि दुई किसिमको हुन्छ । (१) एकवचन (२) बहुवचन

एउटा मात्र सङ्ख्यालाई सङ्केत गर्ने पदलाई एकवचन भनिन्छ भने दुई वा दुईभन्दा बढी सङ्ख्यालाई सङ्केत गर्ने पदलाई बहुवचन भनिन्छ ।

४.३.१ कर्ता र क्रियापद

नेपाली

एकवचन	बहुवचन
१. म भात खान्छु ।	१. हामी भात खान्छौं ।
२. राम काम गर्दछ ।	२. रामहरू काम गर्दछन् ।
३. सविना काम गर्दछिन् ।	३. सविनाहरू काम गर्दछन् ।

नेपाली भाषाको एकवचनमा वाक्य १,२,३ मा एकवचन कर्ता म, मान्छे र सविना प्रयोग हुँदा एकवचन क्रियापद खान्छु, गयो र गर्दछिन् प्रयोग भएका छ भने बहुवचनका १,२,३ मा हामी, मान्छेहरू र सविनाहरूका साथ बहुवचन क्रियापद खान्छौं, गर्दछन् र गर्दछन् प्रयोग भएको छ । यसलाई हेर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियापदले प्रभावित पारेको देखिन्छ । अर्थात् कर्ता जुन वचनको छ क्रियापद पनि त्यही वचनको हुनुपर्दछ । नेपाली भाषामा बहुवचनमा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गले कुनै किसिमको प्रभाव पार्दैन ।

मगर भाषा

एकवचन	बहुवचन
१. डा ज्याट् ज्याले ।	१. कान् ज्याट् ज्याले ।
२. राम काम डूसले ।	२. रामको काम डूसले ।
३. सविना काम डूसले ।	३. सविनाको काम डूसले ।

मगर भाषाका एकवचन वाक्य १,२ र ३ मा एकवचन कर्ता डा, राम र सविनाको साथमा क्रियापद ज्याले, डूसले र डूसले प्रयोग भएको छ भने बहुवचन कर्ता कान्, रामको र सविनाको को साथमा क्रियापद ज्याले, डूसले र डूसले प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा मगर भाषाको क्रियापदमा वचनको प्रभाव परेको पाइन्छ । कर्ता जुन वचनको भए पनि क्रियापदमा समानता रहने गर्दछ । मगर भाषामा वचनको अभिव्यक्ति नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदमा हुने गर्दछ । त्यसलाई तल देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

४.३.२ विशेष्य र विशेषण

नेपाली

एकवचन	बहुवचन
१. आँप गुलियो छ ।	१. आँपहरू गुलिया छन् ।
२. स्कूल राम्रो छ ।	२. स्कूलहरू राम्रा छन् ।

माथिका वाक्यमा प्रयोग गरी देखाइएका उदाहरणहरूबाट के बुझिन्छ भने नेपाली भाषामा विशेषणको रूपमा वचनअनुसार फरक देखिन्छ । त्यस्तै मगर भाषामा पनि विशेषणको रूप वचनअनुसार फरक देखिन्छ ।

मगर भाषा

एकवचन

१. आँबो जापच ले ।
२. इस्कूल सेहेच ले ।

बहुवचन

१. आँबोको जापच ले ।
२. इस्कूलको सेहेच ले ।

सम्भावित त्रुटिहरू

मगर भाषाको वाक्यगठनमा आउने विशेष्यपद वचनअनुसार बदलिएभैं विशेषणपद पनि बदलिएको देखिन्छ । अतः मगर मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा तलका जस्ता त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ ।

१. भाइहरू अग्लो छन् ।
  २. घरहरू सानो छ ।
- ४.३.२ भेदक र भेद्य

नेपाली

एकवचन

१. उसको भाइ गयो ।
२. उसकी बहिनी गई ।
३. मेरो छोरो लाटो छ ।

बहुवचन

१. उसका भाइहरू गए ।
२. उसका बहिनीहरू गए ।
३. मेरा छोराहरू लाटा छन् ।

नेपालीका एकवचनका वाक्य १,२,३ मा एकवचन भेदक, उसको, उसकी र मेरी का साथमा एकवचन भेद्य भाइ, बहिनी र छोरो प्रयोग भएको छ भने बहुवचनका वाक्य १,२,३ मा बहुवचनबोधक भेदक उसका, उसका र मेरा का साथमा बहुवचनबोधक भेद्य भाइहरू, बहिनीहरू र भाइहरू प्रयोग भएको छ । त्यसकारण नेपाली भाषाको वाक्यमा भेदक र भेद्यलाई प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

मगर भाषा

एकवचन

१. होस्यो भाइ नुडा ।
२. होस्यो बहिनी नुडा
३. डौ मिजा लाटो ले ।

बहुवचन

१. होसेऊ भाइको नुडा ।
२. होसेऊ बहिनीको नुडा ।
३. डौ मिजाको लाटो ले ।

यसरी मगर भाषाका एकवचन वाक्य १,२,३ मा एकवचन भेदक होस्यो, होस्यो र डौ का साथमा एकवचन भेद्य भाइ, बहिनी र लाटो प्रयोग भएको छ । त्यस्तै बहुवचन वाक्य १,२,३ मा बहुवचन भेदक होसेऊ, होसेऊ र डौ का साथमा बहुवचन भेद्य भाइको, बहिनीको र मिजाको प्रयोग भएको छ ।

त्यसकारण माथिका नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा मगर भाषाका वाक्यगठनमा आएका भेदक र भेद्य दुवै पदलाई वचनले प्रभावित तुल्याएको पाइन्छ ।

सम्भावित त्रुटिहरू

मगरभाषिक वाक्यगठनमा आएका भेद्य पद वचनबाट प्रभावित भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी भेदक पनि वचनबाट प्रभावित बनेको पाइन्छ । अतः मगर मातृभाषी विद्यार्थीले लक्षित भाषाको रूपमा नेपाली सिक्दा तलका जस्ता वाक्यमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ ।

१. उसको भाइहरू आयो ।
२. मेरो बहिनीहरू सानो छ ।
३. उसको काकाहरू खराव छन् ।

४.४ पुरुषका आधारमा नेपाली र मगरभाषीको वाक्यगठन

भाषाका व्याकरणमा वक्ता, स्रोता र विषयलाई सङ्केत गर्ने पदलाई पुरुष भनिन्छ । भाषामा पुरुषलाई बुझाउने काम सर्वनामपद र नामपदले गर्दछन् । ती सर्वनामपद र नामपदका साथमा वाक्यमा प्रयोग भई आएका क्रियापदले पनि पुरुषको सङ्केत गर्दछ । नेपाली भाषामा पुरुष प्रथम, द्वितीय र तृतीय तीन प्रकारका हुन्छन् ।

नेपाली

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
१. म भात खान्छु ।	१. तँ भात खान्छस् ।	१. ऊ भात खान्छ ।
२. हामी भात खान्छौं ।	२. तिमी भात खान्छौं ।	२. उनी भात खान्छन् ।
	३. तपाईं भात खान्छु ।	३. उहाँ भात खान्छु ।

नेपाली भाषाका प्रथम पुरुषका १ र २ मा पुरुष कर्ता (सर्वनाम) म र हामी का साथमा प्रथम पुरुष क्रियापद क्रमशः : खान्छु र खान्छौं आएका छन् । त्यसैगरी द्वितीय पुरुष वाक्य १,२ र ३ मा द्वितीय पुरुष कर्ता तँ, तिमी र तपाईं का साथमा द्वितीय पुरुषका क्रियापद क्रमशः : खान्छस्, खान्छौं र खान्छु प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै तृतीय पुरुष वाक्य १,२ र ३ मा द्वितीय पुरुष कर्ता ऊ, उनी र कहाँ का साथमा द्वितीय पुरुषका क्रियापद क्रमशः : खान्छ, खान्छन् र खान्छु प्रयोग गरिएको छ । त्यसकारण नेपाली भाषाको पुरुष सङ्गतिमा कर्ता र क्रियापदका (उच्च आदरार्थी) बाहेक अन्यमा प्रभाव परेको देखिन्छ ।

मगर भाषा

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
१. डान ज्याट् ज्याले ।	१. नाड ज्याट् ज्याले ।	१. होसे ज्याट् ज्याले ।
२. कान ज्याट् ज्याले ।	२. नाकु ज्याट् ज्याले ।	२. आसे ज्याट् ज्याले ।
	३. नाकु ज्याट् ज्याले ।	३. आसे ज्याट् ज्याले ।

मगर भाषाका प्रथम पुरुषका वाक्य १ र २ मा प्रथम पुरुष कर्ता डा, कान का साथमा प्रथम पुरुषका दुवै क्रियापदमा ज्यालेको प्रयोग भएको छ । द्वितीय पुरुषका वाक्य १, २ र ३ मा द्वितीय पुरुष कर्ता नाड, नाकु र नाकुको साथमा द्वितीय पुरुषका तीनवटा क्रियापदमा ज्यलि प्रयोग भएको छ । त्यस्तै तृतीय पुरुषका वाक्य १, २ र ३ मा तृतीय प्रथम पुरुष कर्ता होसे, आसे र आसेका साथमा तृतीय पुरुषका तीनवटै क्रियापदमा ज्याले प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा मगर भाषाको कर्तालाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषले प्रभावित तुल्याए पनि द्वितीय र तृतीय पुरुषको सङ्गतिमा कर्ता र क्रियापदको मध्यम र उच्च आदरार्थीलाई प्रभावित तुल्याउन सक्दैन ।

सम्भावित त्रुटिहरू

मगर भाषाको वाक्यगठनमा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका वाक्यगठनमा द्वितीय र तृतीय पुरुषको मध्यम र उच्च आदरार्थी कर्ता र क्रियापदबाहेक सबै पुरुषमा प्रभाव पारेको देखिन्छ । त्यसकारण मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्दा तलका जस्ता त्रुटिहरू गर्ने सम्भावना रहन्छ ।

१. उनी भात खान्छ ।
२. तँ भात खान्छ ।
३. उहाँ भात खान्छ ।

४.५ आदरका आधारमा नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठन

भाषामा मान वा सम्मान गर्ने सूचक नै आदर हो । नेपाली भाषाको व्याकरणमा आदरको अभिव्यक्ति क्रियापदबाट हुन्छ । आदरका आधारमा सर्वनामपद र क्रियापदका रूप चल्दछन् । नेपाली भाषा पाँच प्रकारका आदरको अस्तित्व पाइन्छ ।

नेपाली

सामान्य आदर

१. ऊ घर जाँदै छ ।

२. तँ बजार गइस् ।

मध्यम आदर

१. तिम्रो दाँत माभ् ।

२. उनी आज कहाँ गइन् ?

उच्च आदर

१. तपाईं नै विचार गर्नुस् ।

२. उहाँ बजार जानुभयो ।

अत्युच्च आदर

१. मुमा कता गइबक्सियो ?

२. दाजुले भात खाइबक्सियो ।

विशेष आदर

१. आफू भात खाइन्छ ।

माथि नेपाली भाषाका सामान्य आदरको १ र २ मा कर्ता ऊ र तँ का साथमा छ र गइस् क्रिया आएका छन् । त्यस्तै मध्यम आदरको १ र २ मा कर्ता तिम्रो र उनीका साथमा माभ् र गइन् क्रिया प्रयोग भएको छ । त्यस्तै उच्च आदरको कर्ता तपाईंले र उहाँ का साथमा गर्नुस् र जानुभयो प्रयोग भएको छ । त्यसैगरी अत्युच्च आदरमा कर्ता मुमा र दाजुले का साथमा गइबक्सियो र खाइबक्सियो क्रिया प्रयोग भएको छ । त्यस्तै विशेष आदरको कर्ता आफूका साथमा खाइन्छ क्रियापद प्रयोग भएको छ । यसलाई हेर्दा उच्च आदर र अत्युच्च आदरका वाक्यगठनमा आउने क्रियापदमा कुनै पृथकता छैन भने अन्य आदर वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियापदलाई आदरले प्रभावित तुल्याएको देखिन्छ ।

मगर भाषा

सामान्य आदर

१. होसे ईमाड आनचई ले ।
२. नाड बजार नुड्ले ।

मध्यम आदर

१. नाकुड स्याक ठुट्नी ।
२. होसेऊ छिनिड कुला नुड्ले ?

उच्च आदर

१. नाकोई न बिचार जाट्निस् ।
२. होसेऊ बजार नुडा ।

अत्युच्च आदर

१. मोइ कुला नुड्ले ।
२. डाजे ज्याट् ज्याले ।

विशेष आदर

१. मेन ज्याट् ज्याचिसले ।

मगर भाषाको सामान्य आदरका वाक्य १ र २ मा कर्ता होसे र नाड का साथमा क्रियापद आनचई ले र नुड्ले प्रयोग भएको छ । मध्यम आदरको कर्ता नाकुड र होसेऊ का साथमा क्रियापद ठुट्नी र नुड्ले प्रयोग भएको छ । उच्च आदरको कर्ता नाकोई र होसेऊ का साथमा क्रियापद जाट्निस् र नुडा प्रयोग भएको छ । त्यस्तै अत्युच्च आदरको कर्ता मोइ र डाजे का साथमा क्रियापद नुड्ले र ज्याले प्रयोग भएको छ भने विशेष आदरको कर्ता मेन का साथमा क्रियापद ज्याचिसले प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा मगर भाषाका आदरसूचक कर्तामा विविधता पाइए पनि विशेष आदरबाहेक सम्पूर्ण क्रियापदमा पृथकता देखिन्छ ।

सम्भावित त्रुटिहरू

आदरार्थी दृष्टिले नेपाली र मगर भाषाको वाक्यगठनमा प्रशस्त फरक पाइन्छ । मगर भाषाका वाक्यगठनमा विशेष बाहेकका क्रियापदमा फरक देखिन्छ ।

अतः मगरभाषी विद्यार्थीहरूले लक्षित भाषाका रूपमा सिक्दा तलका जस्ता त्रुटिहरू गर्ने सम्भावना रहन्छ ।

१. बुबा घर आयो ।

२. उनीहरू जान्छ ।

३. तिमी नै विचार गर् ।

४.६ समग्रमा वाक्यगठनगत त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

यस अध्ययनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनअन्तर्गत सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पत्ता लगाउने उद्देश्य राखिएको छ । यो उद्देश्यपूर्तिका लागि गरिएको परीक्षणबाट प्राप्त भएका चार पक्षमा देखिएको त्रुटिहरूलाई छुट्याएर तथ्याङ्कीय विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. -१

वाक्यगठन पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
लिङ्ग	७२०	३०४	४१६	५७.७७
वचन	७२०	३४०	३८०	५२.७७
पुरुष	५१०	२७५	२३५	४६.०७
आदर	५१०	२५२	२५८	५०.५८

उपर्युक्त तालिकामा प्रस्तुत तथ्यलाई हेर्दा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्गमा ५७.७७ प्रतिशत, वचनमा ५२.७७ प्रतिशत, पुरुषमा ६.०७ प्रतिशत र आदरमा ५०.५८ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

४.७ लिङ्गका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. -२

लिङ्गका विभिन्न पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता (मानवीय) र क्रिया	२१०	७०	१४०	६६.६६
कर्ता (अमानवीय सजीव) र क्रिया	८९	३५	५४	६०.६७
विशेष्य र विशेषण	२१०	१३०	८०	३८.०९
भेदक र भेद्य	२१०	६५	१४५	६९.०४

उपर्युक्त तालिकाको लिङ्गगत विभिन्न पक्षमा त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा कर्ता (मानवीय) र क्रियामा ६६.६६ प्रतिशत, कर्ता (अमानवीय सजीव) र क्रियामा ६०.६७ प्रतिशत, विशेष्य र विशेषणमा ३८.०९ प्रतिशत र भेदक र भेद्यमा ६९.०४ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ ।

वाक्यगठनका लिङ्गगत विविध पक्ष कर्ता (मानवीय) र क्रियापद, कर्ता (अमानवीय सजीव) र क्रियापद, विशेष्य र विशेषण र भेदक र भेद्यमा देखिएको त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा अन्यका तुलनामा भेदक र भेद्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

४.८ वचनका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. -३

वचनका पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता र क्रियापद	३१०	१४०	१७०	५४.८३
विशेष्य र विशेषण	१०५	७०	३५	३३.३३
भेदक र भेद्य	३०५	१३०	१७५	५७.३७

उपर्युक्त तालिकामा वचनगत विभिन्न पक्षमा देखिएको त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा कर्ता र क्रियामा ५४.८३ प्रतिशत, विशेष्य र विशेषणमा ३३.३३ प्रतिशत र भेदक र भेद्यमा ५७.३७ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

वचनका विभिन्न पक्षलाई हेर्दा भेदक र भेद्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि भएको पाइएको छ ।

४.९ पुरुषका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. -४

पुरुषका पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता (सर्वनाम) र क्रिया	३७०	२६५	१०५	२८.३७
भेदक र भेद्य	१४०	९५	४५	३२.१४

उपर्युक्त तालिकामा पुरुषगत विभिन्न पक्षमा देखिएको त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा कर्ता (सर्वनाम) र क्रियामा २८.३७ प्रतिशत र भेदक र भेद्यमा ३२.१४ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ। यी पुरुषका विभिन्न पक्षलाई हेर्दा भेदक र भेद्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ।

४.१० आदरका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. -५

आदरका पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता र क्रिया	३४०	१९०	१५०	४४.११
भेदक र भेद्य	१७०	९२	७८	४५.८२

उपर्युक्त तालिकामा आदरगत पक्षमा देखिएको त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा कर्ता र क्रियामा ४४.११ प्रतिशत र भेदक र भेद्यमा ४५.८२ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ।

यी आदरका विभिन्न पक्षलाई हेर्दा भेदक र भेद्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ।

४.११ प्रश्नका आधारमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

एउटा मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले अर्को भाषामा अध्ययन गर्दा त्यहाँ थुप्रै त्रुटिहरू देखा पर्ने गर्दछन् । यस अध्ययनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने उद्देश्य राखिएको छ । यसमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउन चार किसिमका प्रश्नावली तयार पारी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । प्रत्येक प्रश्नावलीबाट प्राप्त त्रुटिको तथ्याङ्क फरक फरक पाइएको छ । त्यसकारण प्रश्नका प्रकृतिका आधारमा वाक्यगठनका चार पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.११.१ लिङ्गगत त्रुटि

तालिका नं. -६

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३१०	१९०	१२०	३८.७०
अनुवाद	८०	४५	३५	४३.७५
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	११०	४०	७०	६३.६३
स्वतन्त्र लेखन	२२०	४०	१७०	७७.२७

उक्त तथ्याङ्कलाई दृष्टिगत गर्दा लिङ्गगत त्रुटिको अवस्था वस्तुगत प्रश्नमा ३८.७० प्रतिशत अनुवादमा ४३.७५ प्रतिशत सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ६३.६३ प्रतिशत र स्वतन्त्र लेखनमा ७७.२७ प्रतिशत भएको पाइएको छ ।

उपर्युक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा पहिचानात्मक प्रकृतिका प्रश्नका तुलनामा नियन्त्रित तथा स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा लिङ्गगत त्रुटिहरू बढी गरेको पाइएको छ ।

४.११.२ वचनगत त्रुटि

तालिका नं. -७

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३१०	१४०	१७०	५४.८३
अनुवाद	८०	५०	३०	३७.०५
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	११०	४२	६८	६१.८१
स्वतन्त्र लेखन	२२०	८०	१४०	६३.६३

उपर्युक्त तालिकाको प्रश्नका आधारमा वचनगत त्रुटिलाई हेर्दा वस्तुगत प्रश्नमा ५४.८३ प्रतिशत, अनुवादमा ३७.०५ प्रतिशत, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ६१.८१ प्रतिशत र स्वतन्त्र लेखनमा ६३.६३ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिएको छ ।

उक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा उनीहरूले उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा वचनगत त्रुटिहरू बढी गरेको पाइएको छ । पहिचानात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा कमै त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।

४.११.३ पुरुषगत त्रुटि

तालिका नं. -८

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	२१०	१३०	८०	३८.०९
अनुवाद	१००	४०	६०	६०
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१००	४५	५५	५५
स्वतन्त्र लेखन	१००	७०	३०	३०

उपर्युक्त तालिकामा पुरुषगत त्रुटिलाई प्रश्नगत आधारमा हेर्दा लिङ्गमा ३८.०९ प्रतिशत, अनुवादमा ६० प्रतिशत, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५५ प्रतिशत र स्वतन्त्र लेखनमा ३० प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ ।

माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा पुरुषगत त्रुटि नियन्त्रित उत्पादनात्मक प्रवृत्तिका प्रश्नमा बढी गरेको देखिएको छ । त्यसका तुलनामा स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रवृत्तिका प्रश्नमा कम त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

४.११.४ आदरगत त्रुटि

तालिका नं. -९

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	२१०	१४६	६४	३०.४७
अनुवाद	१००	२९	७१	७१
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१००	६३	३७	३७
स्वतन्त्र लेखन	१००	३४	६६	६६

उपर्युक्त तालिकामा देखाइएको आदरगत त्रुटिलाई प्रश्नका आधारमा हेर्दा वस्तुगत प्रश्नमा ३०.४७ प्रतिशत, अनुवादमा ७१ प्रतिशत, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ३७ प्रतिशत र स्वतन्त्र लेखनमा ६६ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ ।

यसरी हेर्दा पहिचानात्मक प्रकृतिका प्रश्नका तुलनामा नियन्त्रित उत्पादनात्मक तथा स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा आदरगत त्रुटि बढी गरेको पाइएको छ ।

४.१२ स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी त्रुटि विश्लेषणात्मक विवेचना

मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनका सन्दर्भमा विभिन्न पक्षहरूसँग सम्बन्धित त्रुटिहरूको अध्ययन प्रयोग गरिएका वस्तुगत अनुवाद विषयगत र स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा चार प्रकारका प्रश्नहरू राखिएका थिए । ती प्रत्येक शीर्षकहरूमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण भइसकेको छ । ती चार प्रकारका प्रश्नहरूमध्ये स्वतन्त्र लेखनमा गर्ने त्रुटिहरू तीन प्रकारका प्रश्नहरूभन्दा फरक र मौलिक भएकाले यहाँ स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी ४ वटा विद्यालयका ६० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रश्न नं. ३ को १ मा भएको १ वटा प्रश्नमा निबन्धात्मक उत्तर मागिएको थियो । त्यसमा उनीहरूको वाक्यगठनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा गरेका त्रुटिहरूको वा ती तत्त्वहरूको प्रयोगमा कुन-कुन पक्षमा के-कति त्रुटि भएको छ भन्ने कुरालाई मध्यनजर गर्दै त्यससम्बन्धी छुट्टै अध्ययन गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

४.१२.१ प्रश्नका आधारमा स्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

यस अध्ययनमा मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने उद्देश्य राखिएको छ । त्यसका लागि चार किसिमका प्रश्नावली तयार गरेर सामग्री सङ्कलन गर्दा हरेक प्रश्नावलीबाट प्राप्त त्रुटिहरूको तथ्याङ्क फरक-फरक पाइएको छ । त्यस मध्येको स्वतन्त्र लेखनसम्बन्धी मागिएको निबन्धात्मक उत्तरमा ४ वटा विद्यालयका ६० जना विद्यार्थीहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा गरेका त्रुटिहरूको समग्ररूपमा तथ्याङ्कीय व्याख्या तथा विश्लेषण यस प्रकार छन् :

तालिका नं. -१०

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठीक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
लिङ्ग	२२०	४०	१७०	७७.२७
वचन	२२०	८०	१४०	६३.६३
पुरुष	१००	७०	३०	३०
आदर	१००	३४	६६	६६
जम्मा	६४०	२२४	४०६	६३.४३

४.१२.२ परीक्षणका क्रममा देखिएका लिङ्गसम्बन्धी त्रुटिहरू निम्न खालका देखिए :

१. बहिनी घर जान्छ ।
२. मेरो परिवारमा आफ्नो दिदीले भनेको सबैले मान्नुपर्दछ ।
३. गोठाल्नी रनवन घन्काउँदै गीत गाउँछ ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये वाक्य नं. १ मा बहिनी घर जान्छे, हुनुपर्नेमा तृतीय पुरुषको एकवचन पुलिङ्गी क्रियापद “जान्छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. २ मा “मेरो परिवारमा आफ्नो दिदीले भनेको सबैले मान्नुपर्दछ” हुनुपर्नेमा पुलिङ्गी “आफ्नो” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । त्यस्तै वाक्य नं. ३ मा “गोठाल्नी रनवन घन्काउँदै गीत गाउँछे” हुनुपर्नेमा तृतीय पुरुषको एकवचन पुलिङ्गी क्रियापद “गाउँछ” प्रयोग गरिएकोले त्रुटि देखियो ।

४.१२.३ परीक्षणका क्रममा देखिएका वचनसम्बन्धी त्रुटिहरू निम्न खालका देखिए :

१. उनीहरू विद्यालय गयो ।
२. मेरो घरमा बुबा, आमा, दाजु, दिदी, भाइ र बहिनी छ ।
३. चरा भुर्र उड्छ ।

४. मेरो भाइ र बहिनी पढ्दै छ ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये वाक्य नं १ मा “उनीहरू विद्यालय गए” हुनुपर्नेमा एकवचन क्रियापद “गयो” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. २ मा “मेरो घरमा बुबा, आमा, दाजु, दिदी, भाइ र बहिनी छन्” हुनुपर्नेमा एकवचन क्रियापद “छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. ३ मा “चरा भुर्र उड्छन्” हुनुपर्नेमा एकवचन क्रियापद “उड्छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. ४ मा “मेरो भाइ र बहिनी पढ्दै छन्” हुनुपर्नेमा एकवचन क्रियापद “छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो ।

४.१२.४ परीक्षणका क्रममा देखिएका पुरुषसम्बन्धी त्रुटिहरू निम्न खालका देखिए :

१. उनी आगोको खोजीमा गयो ।
२. हामी पाहुनालाई स्वागत गर्छौं ।
३. म र मेरी भाइ कहिल्यै भगडा गर्दिन ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये वाक्य नं. १ मा “उनी आगोको खोजीमा गए” हुनुपर्नेमा तृतीय पुरुषको क्रियापद “गयो” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. २ मा “हामी पाहुनालाई स्वागत गर्छौं” हुनुपर्नेमा द्वितीय पुरुषको क्रियापद “गर्छौं” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. ३ मा “म र मेरो भाइ कहिल्यै भगडा गर्दैनौं” हुनुपर्नेमा प्रथम पुरुषको एकवचन क्रियापद गर्दिन प्रयोग भएकाले त्रुटि भएको पाइयो ।

४.१२.५ परीक्षणका क्रममा देखिएका आदरसम्बन्धी त्रुटिहरू निम्न खालका देखिए :

१. उनी घर गई ।
२. बुबा घरमा चाहिने सामान किन्छ ।
३. आमा घरधन्दा गर्छ ।
४. बहिनी भात खाएर विद्यालय जान्छिन् ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमध्ये वाक्य नं. १ मा “उनी घर गई” हुनुपर्नेमा आदररहित क्रियापद “गई” को प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं. २ मा “बुबा घरमा चाहिने सामान

किन्तुहुन्छ” हुनुपर्नेमा आदररहित क्रियापद “किन्छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि भएको छ । वाक्य नं. ३ मा “आमा घरधन्दा गर्नुहुन्छ” हुनुपर्नेमा आदररहित पुलिङ्गी क्रियापद “गर्छ” प्रयोग भएकाले त्रुटि देखियो । वाक्य नं ४ मा “बहिनी भात खाएर विद्यालय जान्छे” हुनुपर्नेमा मध्यम आदरार्थी क्रियापद “जान्छिन्” प्रयोग भएकाले त्रुटि भएको पाइयो ।

समग्रमा भन्दा वाक्यगठनका विभिन्न तत्त्वहरूमध्ये स्वतन्त्र लेखनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी लिङ्गमा ७७.२७ प्रतिशत र सबैभन्दा कम पुरुषमा ३० प्रतिशत त्रुटि गरेको देखियो । त्यस्तै वचन र आदरमा क्रमश ६३.६३ प्रतिशत र ६६ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखियो ।

अध्याय : पाँच

निष्कर्ष तथा सुभाव

५.१ निष्कर्ष

जुनसुकै अध्ययनको सारतत्त्व वा निचोड नै निष्कर्ष हो । निष्कर्षले नै कुनै पनि अध्ययनलाई एउटा निश्चित विन्दुमा पुऱ्याउने गर्दछ । प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धान गर्ने सिलसिलामा थुप्रै त्रुटिहरू पत्ता लागेको छ । पहिलो वा दोस्रो तथा विदेशी भाषा सिकाइका क्रममा प्रशस्त त्रुटिहरू देखा पर्दछन् । भन् त्यसमाथि आफ्नो मातृभाषामा अभ्यस्त भइसकेको विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषा सिकाई गर्दा त स्वभाविक रूपमा थुप्रै त्रुटिहरू जन्मन पुग्दछन् । पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा देखिने त्रुटिको प्रकृति फरक-फरक भएतापनि विना त्रुटि कुनै पनि भाषा सिकाइ प्रायः असम्भव हुन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरू लक्ष्य भाषाभन्दा बढी मातृभाषाकै व्यवहारबाट उत्पन्न भएको देखियो ।

त्रुटिहरू परम्परागत रूपमा असफलताको प्रतीक मानिदै आएपनि जब मनोवादी समुदायको उदय हुन्छ, तब यसलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतको रूपमा मान्न थालिएको हो । विशेषतः संरचनावादीहरू व्यतिरेकी विश्लेषणलाई बढी जोड दिन्छन् भने मनोवादीहरू त्रुटि विश्लेषणलाई भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिको रूपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ भन्छन् । यसरी त्रुटिविश्लेषण आज आएर निकै सफल सार्थक एवम् विकसित सिद्ध भएको छ । यसले गर्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटि क्षेत्र र शिक्षण विधिलाई समेत पहिचान गर्न पूर्णतः मद्दत गर्दछ । यस अध्ययनमा तल्लो भाषाको वाक्यगठन गर्दा गरेका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरगत त्रुटिहरू विभिन्न प्रकृतिमा देखिएका छन् । जसलाई बुदाँगत रूपमा तल प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

क) मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनअन्तर्गत गरेका लिङ्गगत त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका साथमा पुलिङ्गी विशेषणको प्रयोग गरेर अधिकांश त्रुटि गरेको पाइएको छ । स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग गरी कतिपय त्रुटिहरू देखा परेका छन् । यसरी मगरभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनअन्तर्गत गरेका लिङ्गगत अधिकांश त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका प्रकृतिसँग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन् ।

ख) वचनगत त्रुटिहरूमा अधिकांश त्रुटिहरू एकवचन भेदकको साथमा बहुवचन भेदको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । यसैगरी एकवचन विशेषणको साथमा बहुवचन विशेषणको प्रयोग गरेर पनि त्रुटि गरेको पाइएको छ । यसका साथै कतिपय त्रुटि बहुवचन कर्ताका साथमा एकवचन क्रियापदको प्रयोग गरी गरेको पाइएको छ । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका वचनगत त्रुटिहरूको प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका प्रकृतिसँग मेल खाने किसिमका पाइएका छन् भने कतिपय त्रुटिहरू अर्थात् वचनको कर्ता र क्रियासम्बन्धी त्रुटिहरू पूर्वानुमान नगरेका त्रुटिहरू उनीहरूको अभिव्यक्तिमा कमै देखिएका छन् ।

ग) पुरुषगत अधिकांश त्रुटिहरू प्रथम पुरुष बहुवचन कर्ताका साथमा द्वितीय पुरुष बहुवचन क्रियापदको प्रयोग भएको पाइएको छ । कतिपय त्रुटिहरू द्वितीय पुरुषको मध्यम आदरार्थी एकवचन कर्ताका साथमा द्वितीय पुरुषको आदररहित एकवचन क्रियापद प्रयोग भएको पाइएको छ । उनीहरूले गरेका पुरुषगत त्रुटिहरूको प्रकृतिलाई हेर्दा व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यको आधारमा पूर्वानुमान गरेको त्रुटिहरूभन्दा अधिकांश त्रुटिहरू अन्य प्रवृत्तिका पाइएका छन् । उनीहरूले गरेका पुरुषगत त्रुटिहरूको प्रवृत्ति नै छुट्याउन कठिन हुने जटिल खालका देखिएका छन् ।

घ) आदरगत त्रुटिहरू अधिकांशरूपमा उच्च आदरार्थी कर्ताको साथमा अनादरार्थी तथा मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेर देखिएका छन् । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका आदरगत त्रुटिको प्रवृत्तिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषागत व्यवधानबाट नै उत्पन्न भएका पाइएका छन् भने कतिपय त्रुटिहरू विद्यार्थीहरूकै पारिवारिक तथा सामाजिक वातावरणको प्रभावले गर्दा पनि उत्पन्न भएको देखिएका छन् ।

ङ) मगरभाषी विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त भएका त्रुटिको प्रवृत्तिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको बाधा व्यवधानबाट भएको देखिएका छन् भने कतिपय त्रुटिहरूको प्रवृत्ति छुट्याउन कठिन हुने जटिल प्रवृत्तिका पाइएका छन् । यस्ता प्रवृत्तिका त्रुटिहरू विशेष गरी पुरुषगत रहेका छन् ।

च) एउटा वाक्यमा वाक्यतात्विक सङ्गति मिलाए पनि क्रमिक रूपमा अर्को वाक्यमा सोही प्रवृत्तिको वाक्यतात्विक सङ्गति बिगानेजस्ता त्रुटिहरू पनि मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा देखिएका छन् ।

छ. वाक्यगठनका विभिन्न पक्ष लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमध्ये मगरभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गमा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

ज) वाक्यगठनको सरलता र जटिलताको क्रमलाई विचार गर्दाखेरि मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई लिङ्ग सबैभन्दा जटिल भएको पाइएको छ । त्यसपछि क्रमशः दोस्रो स्थितिमा वचन, तेस्रोमा आदर र चौथोमा पुरुष यिनीहरूका लागि कम जटिल भएको देखिएको छ ।

झ) नगर र ग्रामीण क्षेत्रहरूका विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा नगरक्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिका तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूमा बढी त्रुटि देखिएको छ ।

ञ) नगरक्षेत्रका विद्यार्थीहरूको तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूमा बढी त्रुटि देखिनुका कारणहरूमा ग्रामीण क्षेत्रमा अनुकूल वातावरण नहुनु, समुदायको प्रभाव, विद्यालयको भौतिक तथा व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु, समयको उपलब्धता, शिक्षकबाट प्रभावकारी निर्देशन नपाउनु आदि जे भए पनि प्रमुख रूपमा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूमा मातृभाषाको अत्यधिक प्रभावले बढी त्रुटि देखिएको अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

५.२ सुभाव

हरेक कुराको प्रयासमा कहीं न कहीं गल्ती हुन सक्छ । आफ्नो लक्ष्यविन्दु तोकेर यात्रा गर्न शुरु गरेको यात्री आफ्ना पाइलाहरू अनवरत रूपमा अगाडि बढाउँदै जाँदा कहीं ठेस लाग्न पुग्दछन् त कहीं लड्न पुग्दछन् । त्यस्तै भाषा सिकाइको क्रममा पनि थुप्रै त्रुटिहरू देखा पर्ने गर्दछन् । विस्तारै उमेरको परिपक्वता संगसंगै घरपरिवार, साथीसङ्गति र सामाजिक वातावरणको कारणले उसको खाली दिमाग भरिदै जान्छ । उसले अनेकौँ त्रुटिहरूका माझ आफ्नो भाषा सिक्ने क्षमताको उपयोग गर्दै अनुकरण, प्रयोग र अभ्यासबाट भाषा सिक्दछ । भाषा मानवीय आधारभूत तथा अनिवार्य आवश्यक विषय हो । त्यसैले व्यक्तिले पहिलो भाषाको आधारभूत भाषिक सीप केही सहज वातावरणमा सिक्न सके त्यतिले मात्र उसको भाषिक आवश्यकता पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले थप भाषिक कौशलता प्राप्तिका लागि र भाषाको स्तरीय तथा मानक रूप सिक्नका लागि, भाषा शिक्षणका लागि भाषाशिक्षणको आवश्यकता रहेको हुन्छ । अर्कोतर्फ उसको पहिलो भाषामार्फत् भाषिक आवश्यकता पूरा नभए दोस्रो भाषाका रूपमा अन्य भाषाहरू सिक्नुपर्ने हुन्छ । त्यस अवस्थामा भाषाशिक्षणको आवश्यकता रहन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूको निराकरण गर्ने उद्देश्य भाषा शिक्षणले लिएको हुन्छ । पहिलो भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूको नै भाषिक प्रयोग त्रुटिरहित हुन सक्दैन भने दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूको लिखित अभिव्यक्तिमा विविध त्रुटिहरू पाइनु स्वभाविक नै हो । यस अध्ययनमा कक्षा-९ मा अध्ययन गरिरहेका मगरभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा जानकारी दिनु आवश्यक देखिन्छ । जसले गर्दा भाषिक शुद्धताको लागि त्रुटिको निराकरणमा केही हदसम्मको राहत पुग्न सक्दछ । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने गरेका अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट उत्पन्न भएका पाइएका छन् । त्यसबाहेक अन्य कतिपय त्रुटिहरू अन्य विविध कारणबाट पनि उत्पन्न भएका हुन सक्दछन् । यहाँ राष्ट्रभाषाका, सम्पर्क भाषाका साथै विचार विनिमय गर्ने साझा भाषाको लिखित अभिव्यक्तिमा देखिने गरेका त्रुटिहरूलाई समयमा नै निराकरण गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगतर्फ उन्मुख गराउन तल केही सुभावहरू पेश गर्ने जमर्को गरिएको छ :

क) पाठ्यक्रममा नेपाली विषयलाई छुट्याइएको पाठ्यभारमा थप गरी तल्ला कक्षाहरूबाट नै नेपाली शिक्षणमा विशेषरूपमा जोड दिई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने

विद्यार्थीहरूलाई नेपाली पहिलोभाषी विद्यार्थीका तुलनामा बढी ध्यान दिएर शिक्षण गरिनुपर्दछ ।

ख) विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गरी शिक्षण तालिमलाई अनिवार्य बनाइनुपर्दछ । तालिमप्राप्त शिक्षकले पनि नियमित र प्रभावकारी शिक्षण गरे नगरेको मूल्याङ्कन र अनुगमन प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी पुरस्कार र सजायको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

ग) कतिपय अवस्थामा थोरै मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट उत्पन्न भएको महशुस भएको छ भने कतिपय पाइएको त्रुटिहरू नेपाली भाषा शिक्षकले व्यतिरेकी अध्ययनको सहारा लिएर सोहीअनुसारका अभ्यासमा उनीहरूलाई बढी सम्लग्न गराउनाले त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।

घ) वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिको निराकरणका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिनाले त्रुटिलाई कम गर्न सकिन्छ ।

ङ) शिक्षण सन्दर्भमा नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा बढी जोड दिइनुपर्ने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

च) नेपाली भाषालाई जसरी लेखे पनि जसरी बोले पनि हुन्छ भन्ने उपेक्षित मानसिकता हटाई नेपाली भाषाको उत्थानको लागि भाषाप्रति सबैलाई सचेत गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

छ) विद्यार्थीलाई नियमित रूपमा कक्षाकार्य र गृहकार्यमा सरिक गराई निरन्तर पृष्ठपोषण दिई निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ ।

ज) दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाशिक्षण गर्दा विद्यार्थीले पहिलो तथा मातृभाषाको बारेमा पनि ज्ञान भएको शिक्षकलाई भाषाशिक्षण गराउन लगाउने वातावरण उपलब्ध भएको खण्डमा विद्यार्थीहरूले उत्पादनशील अभ्यासको मौका पाउन सक्दछन् जसबाट त्रुटिहरू कम गराउन सकिन्छ ।

झ) भाषिक सीप विकास गर्ने प्रमुख आधार तल्लो तहलाई मानिन्छ । त्यसकारण मा.वि. तहमा लेखाइ सीप विकासका लागि राखिएको कार्यमूलक व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाइनु पर्दछ । तल्लो स्तरदेखि बालकहरूमा व्याकरणको ज्ञान गराउने हो भने भाषामा

विद्यार्थीहरूले कम त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ । अझ दोस्रो भाषा शिक्षणका क्रममा व्याकरणमूलक अभ्यासहरू बढी गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

ब) भाषाशिक्षक सधैं भाषाशिक्षणका नवीन पद्धतिबारे अध्ययनशील र जिज्ञासु बनी भाषाशिक्षणमा त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक तथा प्रायोगिक अवधारणा बुझेर प्रयोग गर्न सक्ने हुनु अनिवार्य छ ।

ट) भाषाका चारवटै सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) लाई एकिकृत हुनेगरी शिक्षण गर्नु आवश्यक छ ।

५.३ थप अध्ययनको आवश्यकता

यो अध्ययन सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगर मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूमा पूर्ण रूपमा आधारित छ । यस अध्ययनलाई मूर्त रूप दिने क्रममा त्यहाँका चारवटा गा.वि.स.मा अवस्थित चारवटै विद्यालयबाट १५/१५ जनाका दरले जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको थियो । ती ६० जना विद्यार्थीहरूलाई स्वतन्त्र र नियन्त्रित दुवै किसिमका प्रश्नहरू दिई उत्तर लेख्न लगाएर प्राप्त उत्तर पुस्तिकामा भएका लिङ्गगत त्रुटि, वचनगत त्रुटि, पुरुषगत त्रुटि र आदरगत त्रुटिकाहरूलाई सङ्कलन गरिएको थियो । तिनै प्राप्त सङ्कलित सामग्रीका आधारमा निष्कर्ष दिइएको छ । यो अध्ययन मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूको सानो अंशमात्र हो । यो भाषा नेपालको सबै ठाउँमा छरिएर रहेका मगर समुदायका मानिसहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गरेको पाइन्छ । नेपालको सबै ठाउँमा बोलिने भएकाले भौगोलिक दूरताका कारणले यस भाषामा क्षेत्रीय भेदको पनि जन्म भइसकेको छ । त्यस्ता सम्पूर्ण मगर मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूलाई समेटेर अध्ययन गर्न सके अझ नवीन तथ्यहरूको प्राप्ति हुने सम्भावनालाई नकार्न सकिन्न । यस अध्ययनले सङ्खुवासभा जिल्लाको मात्र मुख्य रूपमा प्रतिनिधित्व गरेको छ । तापनि यसले कतिपय साभ्ना विशेषताहरूलाई केही मात्रामा समेट्न सकेको पनि हुन सक्छ । तापनि सम्पूर्ण मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई समेटेर अध्ययन गर्न सकेको खण्डमा अध्ययनलाई अझ व्यापक र सघन बनाउनका साथै पूर्ण र सूक्ष्म निष्कर्षमा पुग्न सकिने देखिन्छ । यसर्थ सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई समेटेर थप अध्ययन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

यस अध्ययनमा मूलतः पहिलो भाषाको प्रभावको कारण वाक्यगठनमा अधिकांश त्रुटिहरू भएको देखिएको छ तापनि भाषेतर पक्ष (विधि, प्रेरणा, रुचि, सामग्री, वातावरण, समय, स्तर आदि) ले पनि सिकाइमा प्रभाव पार्ने हुनाले यी पक्षहरूको प्रभावबाट हुनसक्ने त्रुटिका बारेमा पनि थप अध्ययनको आवश्यकता अपरिहार्य देखिन्छ ।

नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्न लागेका कक्षा-९ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले मगर भाषाको अन्य विविध पक्षमा पनि प्रशस्त त्रुटि गर्ने गरेको पाइएको छ । शोधको उद्देश्य, प्रयोजन तथा सीमाका कारण सबैखाले त्रुटिहरूलाई यसमा समावेश गराइएको छैन । तसर्थ यस सम्बन्धमा अन्य विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

अन्त्यमा यो सानो अध्ययनबाट पनि यससँग सम्बन्धित सबै क्षेत्रलाई अध्ययनको उद्देश्य र प्रयोजनानुरूपको केही सूचना भने अवश्य दिनेछ । यस विषयको अध्ययनकर्ता, शोधार्थी तथा जिज्ञासुहरूलाई एक महत्त्वपूर्ण आधार सामग्री हुन सक्ला तर यसलाई पूर्णता दिन, समग्रतामा सङ्क्षिप्तता खोज्न यथेष्ट समय, श्रम र आर्थिक व्ययभारबाट मात्र सम्भव हुने भएकाले आगामी अध्ययनमा केही व्यापक दृष्टि राखिनु आवश्यक छ ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

पुस्तकहरू

ढकाल, शान्तिप्रसाद, (२०६३), सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद, (२०६५), सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन ।

नेपाल सरकार, (२०६७), नेपाली पाठ्यपुस्तक कक्षा-९, सानोठीमी, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
।

भट्टराई, डी.पी. र डिल्लीराम ढुङ्गेल, (२०६४), माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति,
काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

सिङ्जाली, विष्णुकुमार मगर (२०६६), ढुटआड कुराकानी, काठमाडौं: नेपाल आदिवासी
मगर फाउण्डेसन ।

शोधपत्रहरू

अधिकारी हेमाङ्गराज पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका
वाक्यगठनमा पाइने त्रुटिहरू २०४० ।

खतिवडा, मोहन कक्षा सातमा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा
गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन २०६७ । (अप्रकाशित शोधपत्र, सुकुना बहुमुखी
क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ)

वि.क. खड्गबहादुर कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन
२०६७ । (अप्रकाशित शोधपत्र, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ)

मिश्र शुसिलादेवी कक्षा पाँच उत्तीर्ण थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने
त्रुटिहरूको अध्ययन २०५७ ।

राई, विष्णुकुमार भोजपुर जिल्लाका दक्षिण-पश्चिमी भेगका कक्षा-६ मा अध्ययनरत
बान्तवा (राई) मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने
त्रुटिहरूको अध्ययन २०६६ ।

६. रेग्मी, बालकृष्ण कक्षा ६ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन २०६६ ।
७. शर्मा, केदारप्रसाद माध्यमिक तहका अवधिभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनको लेखनमा गर्ने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन २०४२ ।

परिशिष्ट-१

मगरभाषी विद्यार्थीहरूलाई शोध सामग्रीमा सङ्कलनका क्रममा सोधिएका प्रश्नावलीहरू

विद्यार्थीको नाम.....विद्यालय.....

कक्षा.....रोल्लं.....

१. वस्तुगत प्रश्न

खाली ठाउँमा मिल्दो क्रियापद राखी भर्नुहोस् ।

क) भाइ पौडी .....। च) तिमी गीत .....।

ख) बहिनी घर .....। छ) उनी भात .....।

ग) बुबा बजार .....। ज) म भात .....।

घ) हामी पाठ .....। झ) तँ विद्यालय .....।

ङ) चरा .....। ञ) तपाईं बजार .....।

२. सङ्क्षिप्त प्रश्न

क) वसन्तले जीवनमा के कस्ता कठिनाइहरू भोग्नुप्यो ?

उत्तर:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ख) हामी पाहुनालाई कसरी स्वागत सत्कार गर्दछौं ?

उत्तर:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

३. स्वतन्त्र लेखन

क) तपाईंको घर परिवारको बारेमा दश वाक्यमा नघटाई वणन गर्नुहोस् ।

उत्तर:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

४. अनुवाद लेखन

.....

.....

.....

.....

.....

परिशिष्ट २

सामग्री सङ्कलन गरिएका विद्यालयहरूको नामावली:-

- १) श्री जनज्योति उच्च मा.वि. धुपू- ३, सङ्खुवासभा
- २) श्री सरस्वती मा.वि. चैनपुर- ४, सङ्खुवासभा
- ३) श्री रामेश्वर उच्च मा.वि. माम्लिङ- ६, सङ्खुवासभा
- ४) श्री अमरुवा उच्च मा. वि. आँखिभुई -७ सङ्खुवासभा